

İBN BATTÂL (ö. 449/1057) ve BUHÂRÎ ŞERHİ

Saffet SANCAKLI*

ÖZET

Hicrî V. asırda yaşamış olan İbn Battal, Buhârî'nin “*el-Câmiu's-Sahih*” isimli eseri üzerine çok önemli bir şerh kaleme almıştır. Şerhlerin yazılmaya başlandığı ilk döneme ait olması açısından orijinal olan bu şerh, âlimler tarafından kabul görmüş ve sürekli referans olarak kullanılmıştır. Bu çalışmamızda İbn Battal'ın hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi vermekle beraber, ağırlıklı olarak şerhini ve şerhde takip ettiği usulünü makale sınırları içerisinde tanıtmaya çalışacağız. Şerhin günümüz akademik camia tarafından tanınmasının faydalı olacağı kanısındayız. Zira şerhin tahkiki yeni yapıldığından (2003) akademik çalışmalarda bu şerhten doğrudan yararlanılmadığı ve İbn Battal'ın görüşlerinin başka müelliflerin eserlerinden alıntı yapıldığı müşahede edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Battal, Buhârî, Şerhu'l-Buhârî, usul, şerh.

ABSTRACT

Ibn Battal (A.H. 449/ 1057) And His Book Of Commentary

Ibn Battal, who lived in V centuries after Hegira, wrote an important commentary upon Buhari's “al-Cami al-Sahih”. Since the commentary belonged to the period in which first commentaries had come into being it attracted scholars and was used as a reference book. In this study we mainly introduce Ibn Battal's book of commentary and its methodology giving a brief information about Ibn Battal's life and his writings. While an investigation into Ibn Battal's commentary was not made before 2003 the commentary was cited in the writings of scholars o

nly with reference to the books of some other scholars. For this reason it might be crucial for the present academicians to appeal to Ibn Battal's commentary in their studies in the light of this investigation.

Key Words: Ibn Battal, Buhari, Methodology, Commentary, Book of Commentary on Buhari

---

Giriş

İslâm dininin ikinci kaynağı olan hadislerin anlaşılması için erken dönemlerde başlayarak çok sayıda şerh yazıldığı bir gerçektir. İslâm dinini tebliğ¹ ve tebyîn etmekle² yükümlü olan Hz.

---

* Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. e-mail: ssancakli@inonu.edu.tr

Peygamber (sav), Kur'an-ı Kerim'in ilk müfessiri olduğu gibi, hadislerin de ilk şârihi konumundadır. Çünkü sahabe-i kirâm bilemediği her şeyi ona danışır ve ona sorardı. Kur'an âyetleriyle ilgili olarak sorulan pek çok konu yanında³, hadislerle ilgili olarak da bilemedikleri konularla ilgili sorulmuş pek çok örnek, hadis kaynaklarında yer almaktadır.⁴ Örneğin bir hadisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kardeşine zâlim de olsa, mazlûm da olsa yardım et.*” Sahâbe hemen araya girerek anlamadıkları bu müşkil noktayı yani zâlime yardımın nasıl olacağını sormuştur. Hz. Peygamber de “*Ona zulümden el çektirirsin (yani onun zulmüne engel olursun), ona yapacağın yardım işte budur.*” şeklinde cevap vererek⁵ zihinlerdeki istifhâmı ortadan kaldırmış ve hadisin doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Başka bir hadiste “*Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse Cennet'e giremez.*” buyurulmaktadır. Sahâbilerden biri: “*İnsan elbise ve ayakkabısınınun güzel olmasını arzu eder.*” Deyince, Hz. Peygamber, “*Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir ise hakkı kabul etmemek ve küçümsemektir.*”⁶ buyurmuşlardır. Bu ve benzeri örnekler, bize gösteriyor ki, hadislerin pek çoğu, değişik açılardan açıklanmaya/şerh edilmeye ihtiyaç duymaktadır. İşte âlimler, bu ihtiyacı yerine getirmek üzere erken dönemlerden başlayarak çok sayıda şerh kaleme almışlardır. Bunlar arasında yer alan İbn Battal şerhinin erken dönemlere ait bir şerh olması açısından in-

¹ İlgili âyetler için bk. Bakara, 2/119; A'raf, 7/2; Âl-i İmrân, 3/20; Ra'd, 13/40; Sa'd, 38/65; Mâide, 5/67; Nahl, 16/82; Sebe', 34/28.

² Bk. Nahl, 16/44, 64.

³ Örnekler için bk. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, Tefsîru'l-Kur'an (Bakara sûresi), 12, 28; (En'âm sûresi,) 3; (Mutaffifin sûresi), Çağrı Yay., İst., 1982; Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Sıyâm, 33, thk., M.F.Abdülbaki, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1956; Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Savm, 17, Çağrı Yay., İst., 1981; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *Sünenü't-Tirmizî*, Tefsîru'l-Kur'an (Fâtiha sûresi) 2; (Bakara sûresi) 3; (En'âm sûresi) 9; (Mutaffifin sûresi) 75, thk., A. M. Şakir-M. F. Abdülbaki-İ. A. Avad, Kahire, 1938.

⁴ Bk. Buhârî, Cenâiz, 44-45; Şehâdet, 6; Müslim, Cenâiz, 12; Zikir, 15; Tirmizî, Cenâiz, 63, 67; İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvîni, *Sünen*, Cenâiz, 20, 53, thk., M.F.Abdülbaki, Dâru'l-Fikr, trs.; Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Cenâiz, 10, 49, Çağrı Yay., İst., 1981; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İst., 1982, IV, 259-260.

⁵ Tirmizî, Fiten, 68. Ayrıca bk. Buhârî, Mezâlim, 4.

⁶ Müslim, İmân, 147.

celenmesinde / tanıtılmasında ve usulünün tesbit edilmesi yararlı olacaktır.

I- İbn Battal'ın Hayatı ve Eserleri

Öncelikle İbn Battal'ın biyografi kaynaklarında hak ettiği yeri almadığını söylememiz gerekir. Bir kısım biyografi eserlerinde hayatından hiç bahsedilmediği gibi, bir kısmında da çok kısa olarak üç-beş satırla geçiştirilmektedir. Dolayısıyla İbn Battal'ın hayatını çok kısa olarak vermek durumundayız. İbn Battal'ın asıl ismi Ebu'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battal el-Bekrî el-Kurtubî'dir.⁷ Aslen Kurtubalı olup İbnü'l-Leccâm diye anılır. Ancak daha çok İbn Battal olarak meşhur olmuştur.⁸ Ailesinin iç karışıklıklar yüzünden taşındığı Belensiye'de⁹ (Valencia) tahsilini tamamladıktan sonra Lûrka (Lorca) Kale'sine kadı olarak tayin edildi ve bir müddet burada görev yaptı.¹⁰ Yetişmesinde önemli rol oynayan hocaları arasında Ebû Ömer et-Talemenkî, Ebû Ömer İbn Afif, Ebu'l-Mutarrif el-Kanîzî el-Kurtubî, Yunus b. Abdillâh b. Muğîs el-Kurtubî, Kadı Mühelleb b. Ebû Sufra, Ebû Muhammed İbn Mennûş, Kâdılkudât Ebu'l-Velîd İbnü's-Saffâr ve İbnu'l-Faradî gibi âlimler bulunmaktadır. Talebeleri arasında da Ebû Dâvud el-Mukrî ve Abdurrahman b. Beşerî gibi şahsiyetleri sayabiliriz.¹¹ Muhaddis olması yanında, mâliki olduğu için Mâlikî fikhını çok iyi bilen İbn Battal, itikatta Eşarî mezhebini benimsemiştir. Zekası, güçlü hafızası ve güzel yazısıyla tanınırdı.¹² H.

⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Müessesetü'l-Risâle, Beyrut, 1985, XVIII, 47, *el-İber fi Haberi men Gaber*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, II, 294; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefayât*, Beyrut, 1984, XXI, 79; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs., V, 214; Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut, 1997, IV, 285; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Beyrut, 1993, II, 438; Brockelmann Carl, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, terc., komisyon, Hey'etü'l-Mısriyye, Kahire, 1993, II, 176; M. Fuât Sezgin, *GAS*, Leiden, 1967, I, 118.

⁸ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 47; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, haz. M.Ş.Yaltkaya ve Kılıslı R.Bilge, MEB., İst., 1941, I, 546; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, İst., 1951, I, 688; Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 285.

⁹ Hamevi, bu yerin Endülüste olduğunu ve buraya nisbet edilen pek çok âlimin yetiştiğini söyler. Bk. Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, thk. Ferid Abdülaziz el-Cündî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, trs., I, 582-583.

¹⁰ Talat Sakallı, "İbn Battal el-Kurtubî", *DİA*, İst., 1999, XIX, 360.

¹¹ Zehebî, *Siyer*, XVIII, 47, *el-İber*, II, 294; İbnü'l-İmâd, *Şezerat*, V, 214; Sakallı, *İbn Battal*, XIX, 360.

¹² Zehebî, *Siyer*, XVIII, 47-48; Safedî, *el-Vâfi*, XXI, 79; Sakallı, *İbn Battal*, XIX, 360.

449 yılında Belensiye’de vefat etti. Bazı kaynaklarda vefat tarihi 444/1052 olarak zikredilmektedir.¹³

İbn Battal’ın günümüze kadar gelen ve en meşhur eseri Buharî (ö.256/870) üzerine yazdığı “*Şerhu’l-Câmi’-s-Sahîh*” isimli eseridir. Bu eser, daha sonra yazılan şerhlerin vazgeçilmez kaynağı olmuştur. İbn Hacer (ö.852/1449) “*Fethu’l-Bârî*”de, Aynî (ö.855/1451), “*Umdetü’l-Kârî*”de bu eserden çokça faydalanmışlardır. Özellikle Aynî hemen hemen her sahifede ondan iktibaslar yapmıştır.¹⁴ İbn Battal’ın bu eserinden başka, kaynaklarda “*Müsnedü’l-Muvatta*”¹⁵, “*ez-Zühd ve’r-Rikâk*” ve “*el-İtisâm fi’l-Hadis*” isimli üç eserinden söz edilmekte, ancak bunların günümüze ulaşım ulaşmadığı bilinmemektedir.¹⁶

II- İbn Battal’dan Önce Şerh Faaliyetlerine Kısa Bir Bakış

Hadislerin şerh edilmesiyle ilgili olarak tarihi süreci gözden geçirdiğimizde şerh faaliyetlerini dil ve muhteva ağırlıklı eserler olmak üzere iki kategoride ele almak ve incelemek mümkündür. Hicri II. asrın sonlarında dil açısından hadislerdeki bazı kelime ve kavramları açıklayan eserler yazılmaya başlanmıştır. Hadis lügatleri konumunda olan ve “*Garîbu’l-Hadis*”¹⁷ ismi verilen bu eserler, hadislerde geçen garib ve bilinmeyen kelimeleri açıklamayı amaçladıkları için bu eserleri ilk şerh faaliyetleri içerisinde değerlendirmemiz mümkündür. Çünkü bu eserler daha sonra yazılmış şerhlere altyapı görevini ifâ etmişlerdir. Hiçbir şârihin bu eserlere müracaat etmeksizin eserini hazırlaması mümkün değildir. Dolayısıyla İbn Battal da bu tür eserlerden azami derecede

¹³ Zehebi, *Siyer*, XVIII, 47; Safedî, *el-Vâfi*, XXI, 79; Zirikli, *el-A’lâm*, IV, 285; Kehhâle, *Mu’cem*, II, 438; Brokelmann, *Târih*, II, 176; Kâtip Çelebi, *Keşf*, I, 119, 546; İsmail Paşa, *Hediyye*, I, 688.

¹⁴ Sakallı, *İbn Battal*, XIX, 360; Talat Sakallı, *Hadis Tartışmaları İbn Hacer-Bedruddîn Aynî*, TDVY., Ank., 1996, sh., 42.

¹⁵ Kâdi İyâd, *Tertîbu’l-Medârik, ve Takrîbu’l-Mesâlik li Ma’rifeti A’lâmi Mezhebi Mâlik*, Beyrut, 1968, I, 199, IV, 827, naklen: Ali Vasfî Kurt, *Endülüs’de Hadis ve İbn Arabî*, İnsan Yay., İst., 1998, sh., 156.

¹⁶ Safedî, *el-Vâfi*, XXI, 79; Kehhâle, *Mu’cem*, II, 438; Kâtip Çelebi, *Keşf*, I, 119, 546; İsmail Paşa, *Hediyye*, I, 688; Sakallı, *İbn Battal*, XIX, 361.

¹⁷ Bu kaynaklar için bk. Hâkim en-Nisâbüri, *Kitâbu Ma’rifeti Ulûmi’l-Hadis*, Mektebetü’l-Mütenebbi, Kâhire, trs., sh. 88-89; Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî*, thk., A. Abdüllatif, 2.bsk., Dâru İhyâi’s-Sünneti’n-Nebeviyye, Beyrut, 1979, II, 185-186; Kâtip Çelebi, *Keşf*, II, 1203-1205; Kettânî, *er-Risâletü’l-Mustadrafe*, Mektebetü’l-Külliyâti’l-Ezheriyye, Kâhire, trs., sh., 116-118.

istifade etmiştir. Filolojik eserler olarak değerlendirilen bu eserler arasında Ebû Ubeyd (ö.224/838), İbn Kuteybe (ö.276/889) ve Hattâbî'nin (ö.388/998) eserleri en meşhur olanlarıdır.

Hicrî II. asırda dil ağırlıklı bu tür eserlerin yanında, bilâhare hadislerin muhtevâlarını açıklamaya yönelik eserler de kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu eserler arasında Şâfiî'nin (ö.204/819) *İhtilâfî'l-Hadîs*, İbn Kuteybe'nin *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, Tahâvî'nin (ö.321/933) *Müşkilü'l-Âsâr ve Şerhu Maâni'l-Âsâr*, İbn Fûrek'in (ö.406/1015) *Müşkilü'l-Hadîs* isimli eserlerini zikredebiliriz. Ayrıca hicrî III. asırda müstakil olarak hadis şerhlerinin yazıldığını görmekteyiz. Örneğin erken dönemlere ait olan Mâlik'in (ö.179/795) *Muvatta'* isimli eserine bu dönemde bazı şerhlerin yazıldığı kaynaklardan tespit edilmektedir.¹⁸ Buhârî'nin vefatından yaklaşık olarak bir asır sonra *Sahîh*'i üzerine şerhler kaleme alınmaya başlanmıştır. IV. asırda yaşayan Hattâbî'nin, Buhârî'nin *Sahîh*'i üzerine yazdığı *A'lâmu'l-Hadîs* ile Ebû Davûd'un (ö.275/888) Sünen'ine yazdığı *Meâlimü's-Sünen* isimli şerhleri ilk şerhler¹⁹ olması açısından orijinaldir. Pek çok kaynak, Buhârî üzerine yazılan ilk şerhin Hattâbî'nin "*A'lâmu'l-Hadîs*" isimli şerhi olduğunu ifade eder.²⁰ Ancak kaynaklar, Hattâbî'den 10 sene önce vefat etmiş olan Kerâbisî'nin de (ö.378/988) Buhârî üzerine yazmış olduğu bir şerhinden bahsetmektedir.²¹ Dolayısıyla Buhârî'ye ilk şerh yazanın kim olduğu konusunda bazı tartışmalar olsa da²², aynı zaman diliminde yaşamış olan bu iki müellifin hangisinin daha önce eserini yazmış olması, o kadar önemli olmasa gerek. Kaldı ki, Buhârî şârihi İbn Battal da, Hattâbî'nin dönemine yakın bir zamanda yaşamıştır.

¹⁸ Muvatta' üzerine yazılan şerhler için bk. Kâtip Çelebi, *Keşf*, II, 1907; İsmail Paşa, *Hediyye*, I, 48, 624, II, 550; Sezgin, *GAS*, I, 460-461.

¹⁹ Bk. Kâtip Çelebi, *Keşf*, I, 545, II, 1005; Sezgin, *GAS*, I, 118 ; Brockelmann, *Suppl*, Leiden, 1937, I, 261; Kâmil Miras, *Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, DİBY., Ank., 1975, XII, 90. Bazıları Hattâbî'nin eserini *İ'lâmü'l-Hadis* olarak okumakta eseri tahkik edenin belirttiği gibi doğrusu *A'lâmü'l-Hadis*'tir.

²⁰ Bk. Kâtip Çelebi, *Keşf*, I, 545; Sezgin, *GAS*, I, 118, *Buhârî'nin Kaynakları*, AÜİFY., İst., 1956, sh., 84, 159; Brockelmann, *Suppl*, I, 261.

²¹ Bk. Safedî, *el-Vâfî*, I, 115; İsmail Paşa, *Hediyye*, II, 50; Kehhâle, *Mu'cem*, XI, 180.

²² Salih Karacabey, "*Sahîh-i Buhârî'nin İlk Şerhi*", UÜİFD., sayı: 4, Bursa, 1992, sh., 239.

III- İbn Battal'ın, Şerhinde İstifade Ettiği Kaynaklar

İbn Battal'ın, yaşadığı döneme kadar İslâmî ilimlerin her sahasında çok kıymetli eserler kaleme alınmıştır. Dolayısıyla İbn Battal, şerhinde istifade ettiği pek çok müellifin ismini vermekte, çok az da olsa alıntı yaptığı kaynağın ismini zikretmektedir. Herhangi bir isim belirtmeksizin müphem ifadeler kullanarak sık sık bazı görüşleri iktibas etmektedir. Örneğin “*kîle*” (denildi ki) ifadesini kullanıp bazı iktibaslar yapmaktadır. Hiçbir ifade kullanılmadan da o dönemin geleneğine göre iktibaslar yapılabilmektedir. Dolayısıyla her iktibasın kime ait olduğunu tesbit etmek oldukça zordur. İbn Battal, bu uygulamaları tamamen yaşadığı dönemin geleneğine uyararak yapmaktadır. Çünkü o dönemin ortamında günümüzdeki gibi dipnot verme usûlü mevzu bahis değildi. Biz makale sınırları çerçevesinde kalarak İbn Battal'ın, şerhinde çokça kullandığı kaynakları tesbit etmeye çalışacağız.

Şerhte en çok görüşlerine yer verdiği müellif hocası Kadı Ebu'l-Kâsım Mühelleb b. Ebû Sufra'dır (ö.435/ 1044).²³ Muhaddis ve Mâlikî fukahâsından olan bu hocasının Buhârî'nin *Sahîh*'ine yazmış olduğu bir şerhinden bahsedilmektedir.²⁴ İbn Battal, hemen hemen her sahifede ondan iktibaslar yapmaktadır. İbn Battal'ın kendisi mâlikî olduğu için İmam Mâlik'in görüşlerine de çok sık olarak yer vermekte²⁵, zaman zaman yaptığı iktibaslarda Mâlik'in *Muwatta* ve *Müdevvene* isimli eserlerine de atıfta bulunmaktadır.²⁶ Şerhte Ebû Hanife (ö.150/769) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) görüşlerine çok sık olarak yer vermektedir. Görüşlerinden çokça istifade ettiği âlimlerden birisi de, IV. asrın önde gelen hadis âlimlerinden olan Hattâbî'dir.²⁷ Hattâbî'nin *A'lâmu'l-Hadis*, *Meâlimü's-Sünen* ve *Garîbu'l-Hadis*'inden istifade ettiğini düşünmekteyiz. İbn Battal'ın, ayrıca istifade ettiğini düşündüğümüz kaynaklar şunlardır: Şâfiî²⁸: *İhtilâfü'l-Hadis*,

²³ İbn Battal, *Şerhu İbn Battal ala Sahîhi'l-Buhârî*, thk., Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I, 32, 38, 45, 51, 52, 58, 63, 81, 84, 92, 94, 107, 123; II, 7, 20, 28, 35; VII, 107.

²⁴ Kemal Sandıkçı, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, DİB., Ank., 1991, sh., 25.

²⁵ İbn Battal, *Şerh*, I, 97, 141, 143, 315; II, 227, 275, 283; III, 53, 259; IV, 33.

²⁶ İbn Battal, *Şerh*, II, 247, 325, 510; III, 60, 186; IV, 88, 286

²⁷ İbn Battal, *Şerh*, I, 93, 385; II, 261, 318, 488; III, 20, 200, 201, 247, 319, 414; IV, 238; IX, 270.

²⁸ İbn Battal, *Şerh*, III, 35, 171, 224, 255; IV, 63, 108; VI, 267; VII, 236.

Kitâbu'l-Ümm, İbn Kuteybe²⁹: *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, *Garîbu'l-Hadîs*, Tahâvî³⁰: *Müşkilü'l-Âsâr ve Şerhu Maâni'l-Âsâr*, İbn Fûrek³¹: *Müşkilü'l-Hadîs*, Taberî (ö.310/922)³²: *Câmiu'l-Beyân, İhtilâfu'l-Hadîs*, İbnü'l-Kâsım (ö.191/806)³³: *el-Müdevvene*, Eşheb (ö.204/819)³⁴: *el-Müdevvene*, Sahnûn (ö.240/854)³⁵: *el-Müdevvene*, İbnü'l-Münzir (ö.319/931)³⁶: *Kitâbu'l-İhtilâf*, Halil b. Ahmed (ö.175/791)³⁷: *Kitâbu'l-Ayn*, Ebû Câfer Ahmed b. Nasr ed-Dâvûdî (ö.402/1011)³⁸: *en-Nâsiha fî Şerhi'l-Buhârî*, “*Kitâbu Tefsiri'l-Muvatta*”, İbn Manzûr (ö.711/1311)³⁹: *Lisânu'l-Arab*.

İbn Battal, hadislerin filolojik açıdan açıklamalarında *Garîbu'l-Hadîs* sahibi şu müelliflerden de iktibaslar yapmaktadır: Ebû Ubeyde (ö.210/825)⁴⁰, İbnü'l-Arabî Ebû Amr eş-Şeybânî (ö.210/825)⁴¹, Esmâî (ö.216/831)⁴², Ebû Ubeyd (ö.224/838)⁴³, Muhammed b. Ziyâd (ö.231/845)⁴⁴, İbnü'l-Enbârî (ö.328/939)⁴⁵. Görüldüğü gibi bu kaynakların bir kısmı, hadis muhtevalarının açıklanmasında, bir kısmı da hadislerin kelime açıklamalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İbn Battal, çoğu mâliki ulamasından olan bazı müelliflerin kısa olarak isimlerini vererek şerhinde onlardan da iktibaslar yapmaktadır. Bunlar arasında İbnü'l-Mâcişûn (ö.212/827)⁴⁶, Asbağ (ö.225/840)⁴⁷, İbn Habîb

²⁹ İbn Battal, *Şerh*, I, 46-47, 69, 92, 439; III, 140, 247, 443; IV, 106, 316; X, 9.

³⁰ İbn Battal, *Şerh*, I, 126, 253, 258, 367, 460; II, 14, 79, 254; III, 16, 17, 29, 62, 314, 318; IV, 43, 58; VII, 267.

³¹ İbn Battal, *Şerh*, I, 93; III, 142; V, 181; X, 77, 453.

³² İbn Battal, *Şerh*, I, 51, 101, 105, 112, 115, 122, 140; II, 24, 25, 48, 59, 236; III, 62; IV, 4, 6; VII, 106; IX, 312.

³³ İbn Battal, *Şerh*, IV, 377; V, 328, 377; VI, 361, 392; VII, 116, 179, 298, 349.

³⁴ İbn Battal, *Şerh*, VI, 286, 361, 419, 460; IX, 46.

³⁵ İbn Battal, *Şerh*, VII, 90; VIII, 236, 237, 453.

³⁶ İbn Battal, *Şerh*, II, 100, 506; III, 252, 254, 267, 454; IV, 38, 48, 69, 110, 142, 163, 174, 362; VII, 260, 318.

³⁷ İbn Battal, *Şerh*, V, 199, 376; VI, 210, 230, 277; VII, 131, 241, 292; IX, 130, 239, 270; X, 3.

³⁸ İbn Battal, *Şerh*, III, 349; IV, 122; VI, 55; X, 3, 231.

³⁹ İbn Battal, *Şerh*, IX, 294; X, 20, 72.

⁴⁰ İbn Battal, *Şerh*, I, 75; VII, 266.

⁴¹ İbn Battal, *Şerh*, VI, 494; VII, 150; IX, 270.

⁴² İbn Battal, *Şerh*, V, 376; VI, 272, 359; VII, 151, 292, 376; IX, 130, 239, 352; X, 479.

⁴³ İbn Battal, *Şerh*, I, 72, 75, 368, 380, II, 40, 41, 500; III, 326, 382, 424, 482; IV, 106; IV, 252; VII, 245.

⁴⁴ İbn Battal, *Şerh*, I, 233; IX, 270; X, 423.

⁴⁵ İbn Battal, *Şerh*, V, 181; VI, 183, 230, 472; IX, 52.

⁴⁶ İbn Battal, *Şerh*, VI, 319, 326, 391, 412; VII, 275; IX, 298.

(ö.238/852)⁴⁸, İbnü's-Sikkit (ö.244/858)⁴⁹, İsmail b. İshak (ö.282/895)⁵⁰, Ebu'l-Hasan b. el-Kâbisî (ö.403/1012)⁵¹, İbnü'l-Kassâr⁵², Ebû Abdillâh b. Ebî Sufra⁵³, Abdülvâhid⁵⁴, Ebu'z-Zinâd b. Serrâc⁵⁵, Ebû Bekir b. et-Tayyib⁵⁶ gibi alimleri zikredebiliriz.⁵⁷ Tesbitlerimize göre İbn Battal, iktibaslarının çoğunu başta İmam Mâlik ve hocası Mühelleb olmak üzere mâliki ulemasından yapmaktadır. Şerhi tetkik eden birisi, bunu açık bir şekilde görecektir.

IV- İbn Battal'ın Şerhi ve Genel Olarak Özellikleri

İslâm dünyasında Buhârî'nin eseri, büyük çoğunluk tarafından en muteber hadis kaynağı olarak telakki edilmiş ve eseri üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır. İbn Battal'dan önce Buhârî üzerine kaleme alınmış şerhlerin sayısı beşi geçmemektedir.⁵⁸ Dolayısıyla bu açıdan İbn Battal şerhinin ilk şerhler arasında yer alması onun orijinal olduğunu bize göstermektedir.

İbn Battal şerhi, Mustafa Abdülkâdir Atâ'nın tahkik ve tahririyle 2003 yılında Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta 10 cilt olarak basılmıştır. Tahkik çalışması eserin iki yazma nüshası esas alınarak yapılmıştır. Böylesine kıymetli bir eserin tahkiki yapılırken daha fazla yazma nüshası esas alınarak ve ciddi bir şekilde tahkikinin yapılması daha doğru olurdu. Çalış-

⁴⁷ İbn Battal, *Şerh*, VII, 390; VIII, 34.

⁴⁸ İbn Battal, *Şerh*, V, 373; VI, 211, 393; VII, 237, 279, 318.

⁴⁹ İbn Battal, *Şerh*, VI, 413, 419; VII, 150, 249; IX, 172, 342.

⁵⁰ İbn Battal, *Şerh*, V, 340, 362; VI, 38, 39, 43, 389; IX, 7, 8.

⁵¹ İbn Battal, *Şerh*, V, 394, 395; VI, 165, 170; VII, 297; IX, 425; X, 148, 409.

⁵² İbn Battal, *Şerh*, I, 113, 212, 299, 302, II, 53, 138, 294, 324, 340; III, 50, 78, 260; IV, 22, 260; VII, 268, 315.

⁵³ İbn Battal, *Şerh*, I, 147, 240, II, 235, 239, IV, 200, 236; II, 235, 239, 353, IV, 468; VI, 395; VII, 102, 313.

⁵⁴ İbn Battal, *Şerh*, III, 243, 253, 266; IV, 7, 13.

⁵⁵ İbn Battal, *Şerh*, I, 32, 37, 55, 56, 57, 59, 65, 76, 99, 130, 136, 137, 157, 216; X, 151.

⁵⁶ İbn Battal, *Şerh*, X, 218, 221, 222, 233, 238.

⁵⁷ Bu mâliki müellifler hakkında geniş bilgi için bk. İbn Haldun, *Mukaddime*, haz., Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst., 1983, sh., 1054, 1058, 1279; Muhammed Ebû Zehra, *İmam Mâlik*, terc., Osman Keskiöglü, Hilal Yay., Ank., 1984, sh., 235-249, 428, 431; Eyüp Said Kaya, "*Mâlikî Mezhebi*", DİA, Ank., 2003, XXVII, 519-534; Ali Turan, *Mâlikî Fıkıh Âlimleri* (lisans tezi), İÜİF., Malatya, 2003, sh., 12 vd.

⁵⁸ Bu çalışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Sandıkçı, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, sh., 23 vd.; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDVY., Ank., 1996, sh., 244 vd.

mamızda bu matbu nüshayı esas alıp araştırmamızı yaptık. Mu-
hakkikin dipnotlarda hadislerin farklı versiyonlarını vermesi ha-
dislerin diğer tariklerini görme açısından faydalı olmuştur.

İbn Battal, eserine diğer müellifler gibi mukaddime yazmadığı
için eserinin yazılış sebebi, amacı ve şerhte takip ettiği usul ile
ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Onun usulünü ancak ese-
rini incelemekle ortaya koymak mümkündür. İbn Battal, şerhin-
de bâb hadislerinin senedlerini hazfederek sadece sahâbî râvisini
vermekle yetinmektedir. Bâb hadislerinde zaman zaman ihtisara
gitmekte ve hadislerin tam metnini vermemektedir.⁵⁹ Özellikle
uzun hadisleri sıkça ihtisar etmekte⁶⁰ ve bazen de benzer hadis-
leri hiç nakletmemektedir. Bâblarda yer alan âyetlerde de ihtisar
söz konusudur. Aynı zamanda bâb hadislerinin ravileri ve
senedleri hakkında herhangi bir bilgi vermez ve kritik yapmaz.
Şerh içerisinde kendisinin naklettiği hadislerde de aynı durum
müşahede edilmekte ve şerhinde kullandığı hadislerin sıhhati ve
kritiği hakkında pek bilgi vermemektedir. İbn Battal'ın şerhi ile
elimizdeki Buhârî baskısındaki kitap ve bâb sıralaması her za-
man aynı olmadığı, bazen takdim-tehir yapıldığı, bazen de kitap
ve bâb başlıklarında farklılıkların olduğu müşahede edilmektedir.
Bu da, kanaatimizce nüsha farklılıklarından kaynaklanmış olabi-
leceği gibi, kendi tasarrufları da olabilir.

İbn Battal'ın şerhi yazıldığı döneme göre hacimli ve mufassal
bir şerhtir. Kendisinden 61 yıl önce vefat etmiş olan Hattâbî'nin
şerhleriyle kıyaslayacak olursak, Hattâbî'nin Buhârî ve Ebû
Dâvûd şerhleri muhtasar olup her biri 4'er cilt olarak basılmış-
tır.⁶¹ Hattâbî ile ilgili yapılmış bir çalışmada Buhârî'nin *Sa-
hih*'inde yer alan 3924 kadar bâbdan, yaklaşık 999'unu şerh edip
kalan 2925 bâbı eserine almadığı, böylece Sahih'i % 25 oranında
şerh ettiği tesbit edilmiştir. *Sünen*'de yer alan yaklaşık 1881
bâbdan 1143'ünü şerh etmiş, geriye kalan 738 bâbda yer alan
hadisleri şerh etme ihtiyacı duymamıştır.⁶² Aynı şekilde İbn Bat-

⁵⁹ Bk. İbn Battal, *Şerh*, V, 199; VII, 29, 62, 137; IX, 11.

⁶⁰ İbn Battal, *Şerh*, X, 165, 166.

⁶¹ Bk. Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, *A'lâmü'l Hadis fi Şerhi Sahihî'l Buhârî*, thk., Muhammed b. Sa'd b. Abdirrahman es-Suûdî, Merkezü İhyâi't-Türâsî'l-İslâmî, Mekke, 1988; *Meâlimü's-Sünen*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 2. bsk., Beyrut, 1981.

⁶² Salih Karacabey, *Hattâbî'nin Hadis İlmindeki Yeri*, Sır Yay., Bursa, 2002, sh., 201-203.

tal'dan 67 yıl sonra vefat eden Begavî de (ö.516/1122), derleme mahiyetinde te'lif ettiği *Şerhü's-Sünne* isimli eserinde yer alan 1447 bâbdan 1100'ünü şerh etmiş, 347'sini ise şerh etmemiştir.⁶³ İbn Battal da, Buhârî'nin her bâbını şerh etme ihtiyacı duymamış, bazı bâbları eserine başlık olarak almadığı gibi, bazı- larını şerh içerisinde zikretmekle yetinmiştir.⁶⁴ Dolayısıyla İbn Battal Buhârî'nin *Sahih*'inde yer alan yaklaşık 3924 bâbın 2882'ini şerh etmiş, geri kalan 1042 bâbı şerh etme ihtiyacı duymamıştır. Bu durum, şârihlerin içinde yaşadığı dönemin anlayışını bizlere yansıtmaktadır. Bu konuda değişik ve farklı bazı yorumlar yapılabilir. Örneğin bir önceki bâbda yapmış olduğu yorumları yeterli kabul ederek benzer bâblardaki hadisleri de kapsadığını veya ihtiyaç olmadığını düşünerek bu yolu tercih etmiş olabilir. Nitekim İbn Battal'ın, daha önce şerhedip de tekrar ihtiyaç duymadığı ve önceki yere atıfta bulunduğu ifadelerine rastlamaktayız.⁶⁵ Dikkat edilirse tarihi kronoloji içerisinde daha sonra yazılan şerhlerin hacmi doğal bir süreç olarak artmakta ve şerh edilen bâb sayısının daha fazlalaştığı ortaya çıkmaktadır.

İbn Battal şerhinin, ilk bakışta dilinin sade, üslubunun anlaşılır olduğu göze çarpmaktadır. İbn Battal'ın, meşhur şârihlerden İbn Hacer ve Aynî gibi şerhinde sistematik olarak takip ettiği bir usûle riâyet etmediği müşahede edilmektedir. Bazen hadisin açıklamasına "*kavlühü*" diyerek hadisin ilgili kısmını şerhederek başlamakta, bazen bir müellifin sözü veya görüşüyle şerhe girmekte, bazen de hadisin muhtevasıyla ilgili konuda âlimlerin görüşlerine öncelik vererek âlimlerin o konuda icması veya ihtilafı bulunduğunu bildirerek şerhe başlamaktadır. Göze çarpan en önemli hususlardan birisi de şerhte iktibas ettiği nakillerin çok olmasıdır. Bu nakillerin oranı kanaatimizce şerhin yaklaşık 3/4'ünü oluşturmaktadır. Bazen sayfanın tamamının nakillerden oluştuğu görülmektedir.

⁶³ Saffet Sancaklı, *Begavî ve Şerhü's-Sünne'deki Şerh Metodu*, UÜSBE., (Basılmamış doktora tezi), Bursa, 1997, sh., 148.

⁶⁴ İbn Battal, *Şerh*, II, 48, 393, 395, 396, 423, 469, 486, 489; II, 35, 46; III, 296; IV, 469.

⁶⁵ Bk. İbn Battal, *Şerh*, IX, 172, 511, 524, 526.

V- Hadisleri Şerh Ederken Âyet ve Hadislere Yer Ver-mesi

İbn Battal, hadisleri açıklarken her şârih gibi hadisleri, birinci derecede âyet-hadis bütünlüğü içerisinde ele almakta, bu çerçevede hadislerin anlaşılmasını sağlamakta ve bu usulünü eserinin bitimine kadar devam ettirmektedir. Çünkü bu usul hadislerin daha kolay ve daha doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde bir şârihin aynı zamanda Kur'ân'a iyi bir şekilde vâkıf olması ve hadislerin hangi âyetlerle nasıl bir bağlantı içerisinde olduğunu iyi bilmesi gerekir. İbn Battal'ın da Kur'ân'a son derece vâkıf olduğu ve âyetlerin hadislerle olan bağlantılarını iyi yaptığı görülmektedir. Örneğin, imânın halavetiyle ilgili naklettiği hadisten sonra imânın halavetinin var olmasının manası, itaatten lezzet almak, Allah ve Rasûlü'nün razı olduğu bazı meşakkatlere tahammül etmek ve ahireti dünyaya tercih olduğunu belirtir. Bunun ardından da hadisin muhtevasını açıklayıcı mahiyette şu âyete yer verir: “(Rasûlüm) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin.”⁶⁶ Dolayısıyla kulun Rabbini sevmesi, elçisine itaati gerektirir, elçisini sevmesi de dinin esaslarına uymayı gerektirmektedir. O'na muhabbet beslemek imandandır⁶⁷

İbn Battal, “İki müslüman birbirine kılıç çektiği zaman, öldüren de, ölen de Cehennem'dedir.”⁶⁸ hadisini yorumlarken , Buhârî'nin bâb başlığında şirk dışındaki masiyetin kişiyi küfre götürmeyeceğini ifade etmesinin ve burada Buhârî'nin bu bâbı vermekteki amacının Râfîzî, İbâdiyye ve bazı Haricîlerin görüşlerini red etme gayesi olduğunu ifade eder. Çünkü onlar, mü'minlerden günahkar olanların cehennemde ebedi kalacaklarını söylerler. Halbuki âyette şirk dışında her çeşit günahın affedileceği belirtilir.⁶⁹ Yine âyette “Mü'minlerden iki grup savaşlırsa...”⁷⁰ ifadesinde Allah, savaşan her iki grubu mü'min olarak isimlendirmektedir. Herhangi bir grubu bağı olarak isimlendirmemektedir. Dolayısıyla masiyetler, mü'min bir kişiyi imandan çıkarmaz ve böyle bir kişi de ebedi cehennemi hak etmez.⁷¹ İbn

⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/31.

⁶⁷ İbn Battal, Şerh, I, 61.

⁶⁸ Buhârî, İmân, 22, Diyât, 2, Fiten, 10; Müslim, Kasâme, 33, Fiten, 14-15.

⁶⁹ Nisâ, 48.

⁷⁰ Hucurât, 49/9.

⁷¹ İbn Battal, Şerh, I, 77, 79.

Battal, aynı hadisi başka bir yerde ilave bilgilerle ele almakta, konuyu daha da genişletmektedir. Ona göre, yukarıdaki hadiste geçen her iki kişi kesin olarak cehenneme gidecektir de denemez, çünkü böyle kişiler affedildikleri takdirde cehenneme gitmezler. Günahkar kişi ya affedilir, ya da azap görür.⁷² İbn Battal, *Kitābu'l-İmān* bölümünde yukarıdaki konuyla ilişkili olarak imānın söz ve amellerden ibaret olduğunu, amellerin kişiyi imāndan çıkarmadığını belirterek⁷³ kelamcılar arasında yoğun tartışma konusu olan bu meselede kendi görüşünü beyan etmiştir.

Su ile istinca bābında Hz. Peygamber'in su ile istinca yaptığı nakledildikten sonra konunun daha iyi bir şekilde anlaşılması için temizlikle ilgili iki āyet (Bakara, 2/222, Tevbe, 9/108) verilmekte ve bu āyetler aynı zamanda kısa olarak açıklanmaktadır.⁷⁴

Hadis şerhinde takip edilen önemli ikinci bir husus da hadislerin şerhinde yine hadislerin kullanılmasıdır. Çünkü hadisler bazen başka hadisleri açıklar, takyid ve tahsis eder. Herhangi bir konuda bir hadisi diğerlerinden müstakil olarak ele almak, hadisi anlamada sıkıntı doğurabilir, hadis yanlış anlaşılabilir. Burada şârihin o konuyla ilgili olarak diğer hadisleri bilmesi ve birbirleriyle olan ilişkileri tesbit etmesi elzemdir. Dolayısıyla şârihlerin çok yönlü olarak hadis kültürüne sahip olmaları gerekir. İbn Battal da şerhinde sık sık bu hadis, şu hadisi tefsir eder ifadelerini kullanarak bu gerçeğe işaret eder.⁷⁵ O, şerh içerisinde verdiği hadislerin bazılarını senedli, çoğunu ise senedsiz olarak nakletmektedir. Şâhit olarak getirdiği bu hadislerin bir kısmının bāb hadisleri olduğu görülmektedir.

Güzel ahlāk bābında yer alan bāb hadisleri nakledildikten sonra İbn Battal, güzel ahlākın peygamberlerin ve olgun mü'minlerin sıfatlarından olduğunu belirtir ve bilahare konuyla

⁷² İbn Battal, *Şerh*, X, 28.

⁷³ İbn Battal, *Şerh*, I, 54, 87. Mâlikî, Evzâî, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi bazı ehl-i sünnet âlimleri, taatler imândandır, imān söz, ikrar ve ameldir demişlerdir. Ancak ameller yapılmadığı zaman kişiyi imāndan çıkarmaz. Onlara göre taatler, tabi olma yönünden imândandır, yoksa imānın aslından değildir. Bk. Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi Yayınları, 4. bsk., Konya, 2003, sh., 118.

⁷⁴ İbn Battal, *Şerh*, I, 240-241. Başka örnekler için bk. İbn Battal, *Şerh*, IV, 3; IX, 204-205, 239; X, 77.

⁷⁵ Bk. İbn Battal, *Şerh*, II, 19, 383, 414, 505.

ilgili şu hadislere yer verir: “Ey Allahım! Benim yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlakımı da güzelleştir.” “Mü’minlerin iman bakımından en kâmilî ahlakı en güzel olanıdır. Kişi güzel ahlakı sayesinde oruç tutan ve namaz kılanın derecesine ulaşır.” İbn Battal, hadisleri salt nakletmekle yetinmeyip bu hadisler arasındaki ilişkileri de ele almakta ve bazı tartışmalara da yer vermektedir.⁷⁶

Musâfaha bâbında konuyla ilgili görüşlere yer verildikten sonra takviye mahiyetinde ve konunun daha iyi anlaşılması için senedli üç hadise de yer verilmektedir. Bu hadislerden ikisi şöyledir: “İki Müslüman bir araya gelip müsafaha ettiklerinde ayrılmadan her ikisinin (günahları) affedilir.” Enes b. Mâlik şöyle buyurur: “Allah Rasulü, kendisine doğru birisi yöneldiğinde onunla müsafaha eder, o kişi elini çekmedikçe peygamber elini bırakmazdı. O kişi yüzünü çevirmedikçe Peygamber, yüzünü çevirmezdi.”⁷⁷ Selamlaşma konusunda, selam vermenin fazileti ve selamla ilgili uyulması gereken kurallar zikredilir, bu arada Mâlik, Zeyd b. Eslem’in Hz. Peygamber’in şöyle söylediğini rivayet eder: “Topluluktan birisi, selam verirse bu yeterlidir.” Yine senedsiz olarak “Az olan (azınlık) çoğunluğa selam verir.” rivayetine de yer verilmektedir. Bu tür rivayetler değişik görüş ve yorumlar içerisinde yer almaktadır.⁷⁸ Böylece İbn Battal’ın, hadislerin şerhinde birinci derecede âyet ve hadislere çokça yer verdiği müşahede edilmektedir.

VI- Kelime Tahlilleri ve Açıklamaları Üzerinde Durması

Hadislerin doğru anlaşılması, öncelikle o hadiste geçen tüm kelime ve kavramların doğru anlaşılmasına bağlıdır. İbn Battal, diğer şârihler gibi hadislerde geçen bazı kelimeler üzerinde hassaten durmakta, onların ne anlama geldiğini genel olarak kısa bir takım bilgiler vererek açıklamaktadır. Bu bağlamda kelimelerin nasıl kullanıldığı, lügat manaları, Arapların kullanım tarzları ve kelimelerin istikakları üzerinde durmakta, bazen de şiir ile istişhâd etmektedir. Kelime açıklamalarında çoğunlukla konuya vâkıf olan filolog âlimlerin görüşlerine yer vermektedir. Bu âlimlerin isimlerini genelde zikretmekle beraber, bazen lügat ehli şöy-

⁷⁶ İbn Battal, Şerh, IX, 244.

⁷⁷ İbn Battal, Şerh, IX, 48.

⁷⁸ İbn Battal, Şerh, IX, 9-10. Benzer örnekler için bk. İbn Battal, Şerh, IX, 14, 203, 249.

le der diyerek isimlerini vermeden görüşlerini aktarır.⁷⁹ Bu tür yaklaşım tarzlarına diğer şerhlerde de rastlamaktayız.

İbn Battal, tuvalete girerken okunacak duâda yer alan “*hubus*” ve “*habâis*” kelimelerini tahlil ederken Ebû Ubeyd’in görüşlerine yer verir. “*Hubus*” kelimesinin genel olarak şer manasına, “*habâis*” kelimesinin de şeytanlar manasına geldiğini zikreder. Hatttabî’nin de bu kelimenin okunuşuyla ilgili görüşünü ve kelimenin müfret-cemi konusundaki tahlillerini aktarır. Ayrıca İbnü’l-Arabî’nin “*hubus*” kelimesinin aslı Arap kelimesinde hoşlanılmayan şey manasına geldiği ve kullanım yerine göre değişik anlamlar aldığı, konuşmada kullanıldığında sövmek, inançta kullanıldığı zaman küfür, yiyecek ve içeceklerde kullanıldığında haram/zarar manasına geldiği görüşlerine de yer verir.⁸⁰ İbn Battal, aynı kelimeyi başka bir yerde ilave bilgilerle açıklamaktadır. İbn Kuteybe’den iktibas yaparak “*Hubus*” kelimesinin “*fisku fücür*” manasında kullanıldığını söyler. Aynı zamanda bu kelimenin, “*Kötü kadınlar kötü erkekler içindir.*”⁸¹ şeklinde geçen âyette zina yapanlar için de kullanıldığı bilgisi verilmektedir.⁸²

İbn Ömer, Hz. Peygamber’in Mekke’ye giderken “*Zi tuvâ*” denilen yerde gecelediğini ve daha sonra da Mekke’ye girdiğini ifade eder. İbn Battal, bu rivâyette geçen “*Zi tuvâ*” kelimesi üzerinde durur ve buranın Mekke’de bir yer olduğunu söyler. Burada “*ti*” harfi zamme ve elif-i maksûre ile değil de fetha ve elif-i memdûde ile okunduğunda Yemen’de bir yer olduğunu zikreder.⁸³

Hadiste geçen “*tebettül*” kelimesini kişinin dünyaya karşı duyduğu arzularından uzaklaşması ve kendisini tamamen Allah’a vermesi şeklinde izah eder. Bu manada Hz Meryem için “*betül*” kelimesi de kullanılmıştır. Bu görüş Taberî’den iktibas edilmiştir.⁸⁴ “*Kim iki serin vakitte namaz kılarsa cennete gider.*” hadisinde geçen “*berdeyn*” ifadesi, sabah ve ikinci namazı şeklinde yorumlanmıştır. Araplar, sabah ve akşam için bu ikisi gündüzü serinletti derler. Hattabî de havasının güzel oluşu sebebiyle

⁷⁹ İbn Battal, *Şerh*, II, 240.

⁸⁰ İbn Battal, *Şerh*, I, 233.

⁸¹ Nûr, 24/26.

⁸² İbn Battal, *Şerh*, X, 9. İbn Battal bu kelimeleri eserinde üçüncü defa ele almakta ve bazı görüşlere yer vermektedir. Bk. İbn Battal, *Şerh*, X, 90-91.

⁸³ İbn Battal, *Şerh*, IV, 224.

⁸⁴ İbn Battal, *Şerh*, VII, 136.

bu iki vakte “berdân” ve “ebradân” denildiğini söyler.⁸⁵ Orucun fazileti bâbında “Oruç kalkandır.” ifadesinde yer alan kalkan kelimesi, cehenneme karşı bir örtü/engel manasına, “yerfûsü” kelimesi de kötülük ve hainlik manasına, “yechelû” kelimesinin ise uygun olmayan fiil ve söz manasına geldiği ifade edilmektedir.⁸⁶ İbn Battal, kelime tahlilleri yaparken bazen yakın manada olan kelimelerin arasındaki nüanslara da temas etmektedir.⁸⁷

O, kelimelerin âyetlerle olan bağlantılarına ve diğer hadislerle olan ilişkisine de zaman zaman işaret etmektedir. “*Namaz için kâmet getirildiğinde, namaza koşarak değil, yürüyerek gelin. Size sekinet gerekir. Yetiştiginizi imamla kılın, yetişemediğinizi de tamamlayın.*” hadisinde⁸⁸ geçen “sa’y” kelimesinin hızlı koşma manasına geldiğini söyler. İbn Battal, bu kelimenin geçtiği bazı âyetleri vererek mezkur kelimenin bu âyetlerde değişik manalara geldiğini açıklamaktadır. Örneğin bunlardan birisi olan “*Ey iman edenler! Cuma günü namaz için ezan okunduğunda Allah’ı anmaya koşun...*” âyetinde⁸⁹ geçen “sa’y” kelimesi hadisteki gibi hızlı koşmak manasına olmayıp, yönelmek manasıdır. İbn Battal bu tür inceliklere de zaman zaman işaret etmektedir.⁹⁰

VII- Hadis Muhtevalarını Açıklaması

Hadisleri anlamak için sadece hadislerin kelimelerini, lügat manalarını ve lafızlarını bilmek yeterli olmayıp bunun yanında muhtevalarının bilinmesi/açıklanması da bir gerekliliktir. Hadis muhtevalarının doğru açıklanması için kaynağı naslar olan dinin şârih tarafından bir bütün olarak iyi bir şekilde bilinmesi bir zorunluluktur. İşte bu bağlamda İbn Battal, hadislerin muhteva açıklamalarına ayrı bir önem vermiştir. Örneğin, çeşitli kişiler tarafından Hz. Peygamber’e hangi amellerin daha faziletli olduğu sorulduğunda, suallere karşı farklı cevapların verilmesini suallerin değişik zamanlarda sorulmasına ve kişilerin farklı olmasına bağlamaktadır. Dolayısıyla herkesin farklı bir ihtiyaç içerisinde olacağından kendilerine farklı ameller zikredilmiştir.⁹¹ Yine ha-

⁸⁵ İbn Battal, Şerh, II, 261,

⁸⁶ İbn Battal, Şerh, IV, 5.

⁸⁷ İbn Battal, Şerh, IX, 262.

⁸⁸ Buhârî, Cumâ, 18.

⁸⁹ Cuma, 62/9.

⁹⁰ İbn Battal, Şerh, II, 578. Kelime tahlilleriyle ilgili başka örnekler için bk. İbn Battal, Şerh, III, 11, 12; IX, 262, 270; X, 24, 72, 162.

⁹¹ İbn Battal, Şerh, I, 56-57.

diste en fazla iyilik yapılmaya layık olanın anne olduğu arka arkaya üç defa tekrar edilir, dördüncüde ise baba zikredilir.⁹² İbn Battal, bunun sebebini, annenin babadan fazla olarak hamilelik, doğum ve emzirme zahmetlerine katlanmış olmasından dolayı olduğunu söyler. Aynı zamanda çocuk eğitiminde annenin katkısı babaya nisbetle daha fazladır. Dolayısıyla hadise göre anneye karşı muhabbet ve şefkatin babaya nispetle daha fazla olması gerekmektedir.⁹³ Hz. Peygamber, namaz kıldırırken cemaat içerisinde bir çocuğun ağlama sesini duyması üzerine annesine meşakkat olmasın diye namazı kısa tutar. İbn Battal, bu hadise dayanarak der ki, çocuk ağlaması sebebiyle namaz kısa tutulması caiz ise, o halde imamın rükuda iken sonradan gelen kişinin yetiştirilmesi için rükuu uzatması da caiz olur.⁹⁴

O, “*Kim inanarak ve sevabını Allah’tan umarak ramazan orucunu tutarsa geçmiş günahları affedilir.*” hadisindeki ifadenin umumi olduğunu, küçük-büyük günah ayırımı ve istisnası yapılmadığı için tüm günahların affedilmesinin söz konusu olduğunu söyler.⁹⁵ İbn Battal, bazı hadislerde şu ameli yapmayan bizden değildir şeklinde gelen ifadelerin dinden çıkma şeklinde anlaşılması, bu ifadelerde o ameli yapmaya teşvik olduğunu ve yapmayanın ise, bizim sünnetimizi terk eden, bize uymayan şeklinde anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.⁹⁶ Aynı şekilde başka bir hadiste bir kişinin, mü’min olduğu halde zina yapamayacağı, içki içemeyeceği ve hırsızlık yapamayacağı ifade edilir. Bu hadiste de “*mü’min olduğu halde*” ifadesinin “*kâmil mü’min*” şeklinde anlaşılması gerektiğini ve Havâric gibi bunların tekfir edilemeyeceğini söyler. Ancak bu günahları işleyenlerin, işlemeyenlere nisbetle ahlâken nakıs/zaaf içerisinde olduklarını söyler.⁹⁷

Kabir azâbından (Allah’a) sığınma bâbında Hz. Peygamber’in, duâlarında kabir azabından, fitnelerden, cehennem azabından vb. şeylerden Allah’a sığındığı ile ilgili rivâyetlere yer verilir. İbn Battal’ın, şerh içerisinde çok sık olarak takip ettiği usullerden

⁹² Buhari, Edeb, 2; Müslim, Birr, 1.

⁹³ İbn Battal, Şerh, IX, 199.

⁹⁴ İbn Battal, Şerh, II, 399.

⁹⁵ İbn Battal, Şerh, IV, 123.

⁹⁶ İbn Battal, Şerh, II, 656-657; X, 16. Ayrıca bk. Hattabi, *Meâlim*, III, 118; Begavî, *Şerhü’s-Sünne*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 11992, IV, 323.

⁹⁷ İbn Battal, Şerh, VI, 33. Bu tür hadislerin şerhi için bk. Hattabi, *A’lâm*, I, 147, *Meâlim*, III, 118; Begavî, *Şerhü’s-Sünne*, I, 109-110; IV, 323.

birisi de akla gelebilecek soruları “eğer şöyle denirse” “şu denir” veya “şu cevap verilir” şeklinde soru-cevap yöntemini kullanmasıdır. Burada mantık yürütülmekte ve akla gelebilecek sorulara yine mantıksal cevaplar verilmektedir. İşte İbn Battal bu konuda, Hz. Peygamber’in geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiği haber verildiğine göre ve bunlardan korunduğunu bildiği halde bu gibi duâlarda bazı şeylerden Allah’a sığınmasının manası nedir? diye sorulursa, bunun cevabının şu olduğunu söyler: Hz. Peygamber’in bu tür şeylerden Allah’a sığınması Allah’a muhtaç olduğunu izhar, nimetleri ikrar, onların şükrünü yeniden itiraf içindir. Hatta o ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Bunun üzerine “Ya Rasûlallah, Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti.” denildiğinde O, “Şükreden bir kul olmak istemeyeyim mi?” şeklinde cevap vermiştir. Aynı zamanda burada ümmetine örnek olma ve onlara öğretme durumu da söz konusudur.⁹⁸

İbn Battal zaman zaman yanlış gördüğü görüşleri de eleştirmektedir. Örneğin, “Allah var ettiği her hastalığın şifasını da var etmiştir.” hadisinin, tedavi olmanın ve tıbbı başvurmanın mübah olduğunu gösterdiğini söyler. Bununla beraber hadisin, bela olarak başa gelen her şeye razı olmadıkça velâyetin tamam olmayacağını ve tedavinin câiz olmadığını savunan sûfilerin görüşlerini de reddettiğini ifade eder. Çünkü Hz. Peygamber tedaviyi mübah kılmıştır. Böylece İbn Battal, bu görüşte olan sûfileri tenkit etmektedir.⁹⁹

İbn Battal, çok az da olsa bazen hadislerin vürud sebeplerini de zikretmekte ve hadisin daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Örneğin “Sizden birisi kölesini dövdüğünde yüzüne vurmaktan kaçının. Çünkü Allah, Âdem’i kendi/onun suretinde yarattı.” hadisinin söyleniş sebebini şöyle anlatır: Hz. Peygamber, kölesini döven ve yüzüne tokat atan, aynı zamanda köleye Allah senin ve senin gibilerinin yüzünü çirkin etsin diyen bir adama rastlar. Ve bunun üzerine bu hadisi söyler. İbn Battal, hadisteki “süretihî” ifadesindeki zamirin Allah’a mı, yoksa Hz.Âdem’e mi râci olduğu konusunda ihtilaf edildiğini ifade etmekte¹⁰⁰ ve aynı

⁹⁸ İbn Battal, *Şerh*, III, 359. Bu tür soru-cevap şeklinde geçen örnekler için bk. İbn Battal, *Şerh*, VI, 232; VII, 257.

⁹⁹ İbn Battal, *Şerh*, IX, 413.

¹⁰⁰ İbn Battal, *Şerh*, VII, 59.

konuyu “*Kitâbu'l-İsti'zân*” kısmında daha geniş ele alarak farklı yorum ve görüşlere yer vermektedir.¹⁰¹

VIII-Sahabe, Tâbiîn ve Diğer Âlimlerin Görüşlerine Yer Vermesi

Şârihler, hadisleri açıklarken en başta âyet ve hadislere, daha sonra başta sahabe olmak üzere tâbiîn ve diğer âlimlerin, mezhep imamlarının görüşlerine yer vermektedir. Çünkü değişik âlimlerin bazı hadisleri anlama, yorumlama ve hüküm çıkarma konusunda farklı yaklaşımları söz konusudur. Bir şerhin bu tür görüşlerden müstağni kalması bir eksikliktir. Örneğin ilim konusu işlenirken Hz. Âişe'nin kadınlarla ilgili şu sözü nakledilir: “*Ensâr kadınları ne güzel kadınlardır, haya, onların dinlerini öğrenmesine mani olmuyor.*” İlimde zemmedilmiş olan hayânın, öğrenmeyi terke götüren haya olduğu şeklinde kısa bir açıklama da yapılır.¹⁰² İbn Battal, “*Haya imândandır.*” hadisinde hayânın nasıl imândan olduğunu İbn Kuteybe'nin görüşüne yer vererek şöyle izah eder: imân nasıl ki insanı kötülüklerden koruyorsa, hayâ da insanı kötülüklerden korur, dolayısıyla hayânın iman olarak isimlendirilmesi câizdir. Çünkü Araplar, bir şeyi onun yerine gelenle veya benzeriyle isimlendirirler. Örneğin onlar, rüku ve secdeyi namaz olarak isimlendirmişlerdir. Halbuki bunların hepsinin aslı duâdır.¹⁰³

Hız. Peygamber, sabah namazının iki rekât sünnetini kıldıktan sonra bazen ihtiyaç duyduğu zamanlar sağ tarafına uzanır yatarmış. Âlimlerden bir grup, böyle yapmanın sünnet olduğunu belirtmişler, ancak cumhur ulema bu hadisten anlaşılması gereken esas mananın ne olduğunu, Hız. Peygamber'in böyle bir hareketi hangi amaçla yaptığını düşünmüş ve neticede Hız. Peygamber'in yorgunluktan dolayı istirahat amacıyla bunu yaptığı kanaatine vararak bunu yapmanın mekruh olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da, bid'at olarak telakki etmiştir. Çünkü Hız. Peygamber, bu hareketini bazen yapıyor, bazen yapmıyordu. Hız. Âişe bu durumun “*Ben uyanık isem benimle konuşur, yoksa ezana kadar yatar.*” diyerek tabii bir hal olduğunu belirtmiştir. Do-

¹⁰¹ İbn Battal, *Şerh*, IX, 3-4. Buhâri şârihi Hattâbi, zamirin Hız. Âdeme râci olduğu görüşündedir. Bk. Hattâbi, *A'lâm*, III, 2227-2228. İbn Huzeyme de aynı görüşü paylaşmaktadır. Bk. İbn Huzeyme, *Kitâbu't-Tevhid*, Beyrut, 1983, sh., 37-41.

¹⁰² İbn Battal, *Şerh*, I, 134.

¹⁰³ İbn Battal, *Şerh*, I, 69.

layısıyla bu ifade, bunun bağlayıcı bir sünnet olmadığını, mübah olduğunu göstermektedir.¹⁰⁴

İbn Battal, seferde namazların cem edilmesiyle ilgili üç hadisi naklettikten sonra bu konuda âlimlerin ihtilaf ettiğini belirtmiş, cumhur ulemanın seferî olanın öğle ile ikindiye, akşam ile de yat-sıyı cem etmesinin câiz olduğunu ifade etmiştir. Bu görüş, Sa'd b. Ebî Vakkas, Saîd b. Zeyd, Ebû Musa el-Eşarî, İbn Ömer, İbn Abbas, Üsâme b. Zeyd'den nakledilmiştir. Aynı zamanda bu görüş, Mâlik, Leys, Evzâî, Sevrî, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak ve Ebû Sevr'in görüşüdür. Bir grup âlim de, cemin ancak Arafe ve Müzdelife'de câiz olduğu görüşündedir. Bu, Nehaî, Hasan ve İbn Sîrîn'in görüşüdür. Ebû Hanife ve Ashâbı da bu görüştedir. Onlar, namazın kendi vakitlerinde kılınması gerektiğini delil olarak alırlar.¹⁰⁵

Müşrikin mescide girmesi bâbında nakledilen hadisin hemen ardından İbn Battal, müşrikin mescide girmesi konusunda ihtilaf vardır diyerek Ebû Hanife'nin buna cevaz verdiğini, Şafiî'nin ise Mescid-i Haram'a giremeyeceğini, diğer mescidlere ise girebileceği görüşünü aktarmaktadır. Mâlik ise müşrikin hiçbir mescide giremeyeceği görüşünü zikreder. Her iki görüş sahibinin, delilleri nasıl tahlil ettiğini de zikreder. Örneğin Ebû Hanife, "*Muhakkak ki müşrikler necistir, onları Mescid-i Haram'a sokmayın...*" âyetini¹⁰⁶ tavaf için sokmayın şeklinde yorumlar. İbn Battal buna itiraz ederek bu âyetin umûmi olduğunu ve zâhirinin oraya asla sokmayın şeklinde olduğunu söyler.¹⁰⁷

Hz. Peygamber'in hacca giderken ihtiyaçtan dolayı Muhassab denilen yerde konakladığı nakledilmektedir. Abdullah b. Ömer de Hz. Peygamber'in bu hareketini olduğu gibi taklit etmiştir. Halbûki başta İbn Abbâs ve Hz. Âişe'nin bulunduğu bir grup, bunun sünnetle bir ilgisinin olmadığı görüşündedir.¹⁰⁸ İbn Battal, konuyu geniş olarak irdelemekte, tahliller yapmakta ve değişik görüşlere yer vermektedir. Neticede kendisi de bunun sünnetle bir ilişkisinin bulunmadığı kanaatini izhar etmektedir.¹⁰⁹ İbn

¹⁰⁴ İbn Battal, *Şerh*, III, 154-155.

¹⁰⁵ İbn Battal, *Şerh*, III, 99.

¹⁰⁶ Tevbe, 9/28.

¹⁰⁷ İbn Battal, *Şerh*, II, 153.

¹⁰⁸ Bk. Buhârî, Hac, 147-148; Müslim, Hac, 338-341; Ebû Dâvûd, Menâsik, 86.

¹⁰⁹ İbn Battal, *Şerh*, IV, 377-380, 382. Ayrıca yorumlar için bk. Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n- Nevevî*, 4. bsk., Darü'l- Ma'rife, Beyrut, 1997, V, 64; İbn

Battal, şerhinin bir başka yerinde sünneti uyulması vacip, uyulması vacip olmayan olmak üzere iki kategoride değerlendirmektedir. Uyulması vacip olan sünnet, Allah'ın farzlarını tefsir eden, Hz. Peygamber'in emir ve nehiy olarak koydukları veya fiilleridir. Uyulması vacip olmayan sünnet ise, Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yaptıklarıdır. Örneğin onun yemesi, içmesi, yürümesi, uyuması, sevdiği yiyecekler, kokuyu sevmesi, sefere Perşembe günü çıkması, duhâ (kuşluk) vakti dönmesi gibi durumlardır. Bunlara uyulması zorunlu değildir. Ancak kim, İbn Ömer gibi aşk boyutuyla Hz. Peygamber'i her şeyiyle taklit ederse, Allah'a yaklaşmış olur.¹¹⁰

İbn Battal, “*Şâhit olan gâibe tebliğ etsin...*” hadisinden hocası Mühelleb'in şu fikhî görüşü çıkardığını ifade eder: Âlimin, tebliğ ulaşmayana tebliği ulaştırması, anlamayana açıklaması onun üzerine bir vecibedir. Bu, Allah'ın âlimlerden insanlara açıklamak ve ilmi gizlememek konusunda aldığı bir misaktır.¹¹¹ İbn Battal, “*Ölen kişi, ehlinin arkasından ağlaması sebebiyle azap görür.*” hadisini¹¹² açıklarken bu konuda ilim ehlinin ihtilaf ettiğini söyleyerek çok değişik görüş ve yorumlarla konuyu uzun uzadıya izah etmektedir.¹¹³

IX- Hadislerdeki Fikhî Hükümlerin Belirtilmesi

Şârihler, hadisleri açıklarken sadece hadisi dil, lafız ve muh-teva olarak izah etmekle yetinmeyerek, ahkâm hadislerini fikhî açıdan analiz eder ve gereken fikhî hükümlere işaret ederek o konuda fakihlerin görüşlerini aktarırlar. İbn Battal, hüküm ifade eden hadisleri analiz ederken onların ihtiva ettiği hükümlere, konuyla ilgili âlimlerin görüşlerine yer vermektedir. O, şerhinde fikhî konulara çok geniş olarak yer verdiği için bazen okuyucu kendisini bir fıkıh kitabı okuduğu zannına kaptırabilir. İbn Battal, şerhinde bazı hadislerden sonra “*fîhi*” tabirini kullanarak o

Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü Dâri's-Selâm, Dimeşk, 1997, III, 746; Ahmet Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, 2. bsk., İst., 1977, VII, 10-11.

¹¹⁰ İbn Battal, *Şerh*, X, 333. Hattâbi'nin de benzer taksimatı söz konusudur. Bk. Hattâbi, *Meâlim* IV, 298. Bu konuda makale bazında yapılmış bir çalışma için bk. Saffet Sancaklı, “*Hz. Peygamber'in Uyulması Zorunlu Olmayan Yönleri*”, *Tabula-rasa*, sayı:14, Isparta, 2005, sh., 189-207.

¹¹¹ İbn Battal, *Şerh*, I, 135.

¹¹² Buhâri, *Cenâiz*, 33; Müslim, *Cenâiz*, 16,23.

¹¹³ İbn Battal, *Şerh*, III, 276-277. Ayrıca bk. Hattabi, *A'lâm*, I, 168, *Meâlim*, I, 303-304; Begavî, *Şerhü's-Sünne*, III, 291.

hadisten çıkarılması gereken dini kuralları adeta maddeler halinde sıralamaktadır. Bu maddeler bazen bir-iki ile sınırlı olduğu gibi, bazen de ondan fazla olabilmektedir. Aynı uygulamaları, Hattabî ve Begavî şerhlerinde de görmek mümkündür.¹¹⁴ Buna bir örnek verecek olursak Hz. Peygamber, Mescid-i Nebî'yi temizleyen zenci bir kadının hasta olduğunu öğrenince onu ziyaret eder, eğer ölürse kendisine haber verilmesini ister. Bilahare bu kadın vefat ettiğinde gece olduğu için Hz. Peygamber rahatsız olmasın düşüncesiyle kendisine haber verilmez ve gece cenaze defnedilir. Hz. Peygamber durumu öğrenince üzülür ve kadının kabrine giderek cenaze namazını tekrar kılar.¹¹⁵ İbn Battal bu hadisten maddeler halinde şu dört kuralı çıkarmaktadır: a) Salih kişilere hizmet etmek ve bundan bereket ummak b) Kişinin, kaybolan veya görülmeyen hizmetçisini veya arkadaşını sorması c) Kendini Müslümanların faydası ve maslahatı için vakfetmiş kişiyi şefkat ve duâ ile mükafatlandırmak d) Salihlerin cenazesinde bulunmaya teşvik etmek.¹¹⁶

Abdestte ayakların yıkanmasıyla ilgili olarak verilen bir rivayette Hz. Peygamber, ayaklarını mesh eden birini görünce “*Yazıklar olsun cehennemde yanacak olan ayaklara*” şeklinde buyurmuştur. İbn Battal, konuya bu hadisin “*Başlarınızı mesh edin ayaklarınızı topuklarıyla birlikte yıkayın.*” âyetini¹¹⁷ tefsir ettiğini belirterek başlar. Burada kastedilenin ayakların mesh edilmesi olmayıp, yıkanması olduğunu söyler. Hasan Basri, Mücahid, İkrime ve Şa’bi, âyetteki kelimeyi Hafs kıraatine göre (esre ile) okuyarak meshin kastedildiği görüşündedirler. İbn Abbas ve İbn Mes’ud ise, mezkur kelimeyi mensub okuyarak ayakları yıkamanın kastedildiği görüşündedir. Tahavî, ilim ehlinin çoğunun bu görüşte olduğunu söyler. Delilleri de bâb hadisidir. Hadiste Hz. Peygamber tarafından farz olan yıkamayı terk eden o kişi ağır bir şekilde kınanmıştır. Eğer yıkamanın farz olmadığına hükmetseydi bu şekilde ağır bir uyarıda bulunmazdı. İbn Battal, başka bir hadiste abdestte yıkanılan her uzvun işlemiş olduğu hatalardan

¹¹⁴ Bk. Hattâbî, *A’lâm*, I, 354, 442-443, *Meâlim*, I, 217-218, 232; Begavî, *Şerhü’s-Sünne*, II, 322-323, 327-328, 391; IV, 353; VI, 396.

¹¹⁵ Buhârî, *Salât*, 72; Müslim, *Cenâiz*, 71; İbn Mace, *Cenâiz*, 32; Tirmizî, *Cenâiz*, 47.

¹¹⁶ İbn Battal, *Şerh*, II, 138. Benzer örnekler için bk. İbn Battal, *Şerh*, III, 8, 11; VI, 340; IX, 322.

¹¹⁷ Mâide, 5, 6.

arındığı ifadesinin, savunduğu görüşünü desteklediğini ifade eder. Eğer mesh etmek söz konusu olsaydı, hadiste ayakların yıkanmasından söz edilmezdi.¹¹⁸ İbn Battal, benzer tartışmaları ve farklı yorumları başın ne kadarının mesh edilmesi gerektiği konusunda da ortaya koymaktadır.¹¹⁹

İbn Battal, sarımsak yiyenin mescide gelmemesi beyan edilen bir hadiste fıkıh açısından sarımsak yemenin mubah olduğuna dair delil bulunduğunu söyler. Çünkü hadiste “*kim sarımsak yerse*” ifadesi geçmektedir. Yine hadiste cemaate katılmanın farz olmadığına dair bir delilin olduğunu da ilave eder. Ancak Zâhiriler, cemaate katılmayı farz olarak kabul ettikleri için bundan dolayı sarımsak yemeyi de haram kabul ederler. Bu hadisteki nehyin kapsamı konusunda âlimlerin farklı görüşleri söz konusu olup, bazılarına göre hadisteki nehiy, vahiy meleğinden dolayı Hz. Peygamber mescidine mahsustur. Cumhur ulemaya göre ise, bu, insanları rahatsız eden bir şey olduğu için hiçbir ayırım yapmaksızın tüm mescitleri kapsamaktadır. Hiçbir yerde Müslüman bir kişiyi rahatsız etmek helal olmaz. Burada yine hadiste sadece sarımsak değil benzer rahatsızlık veren şeyler için de durum aynıdır.¹²⁰

Hz. Peygamber hadislerinde Cuma günü müslümanların gusül abdesti almalarını istemiştir: “*Cuma günü her bâliğ olan kişiye gusül gerekir.*” “*Sizden birisi cumaya geleceği zaman gusül alsın.*”¹²¹ İbn Battal, hadisin Cuma günü gusül abdesti alınmasını teşvik ettiğini ve bunun mendup olduğunu ifade ederek kendi görüşünü belirttikten sonra bu konuda âlimlerin ihtilaf ettiğini söyler. Bir grup âlim vâcip olduğu görüşünde olup, delilleri yukarıdaki birinci hadistir. Vâcip olmadığı görüşünde olan cumhur ulemanın delili ise, öncelikle hadisin söyleniş sebebidir. Yani o zamanın şartlarında, o iklimde insanlar, bağ ve bahçede çalıştıkları için terlediklerinden ter kokuları birbirini rahatsız etmesin diye namaza gelirken gusül abdesti almaları istenmiştir. İkinci delil, bâbda nakledilen rivayettir. Üçüncü delilleri ise, “*Kim Cuma günü abdest alırsa ne güzeldir, kim de gusül alırsa daha faziletlidir.*” hadisidir. Dolayısıyla bu konuda vucubiyet söz konusu değildir. “*Cuma günü her bâliğ olan kişiye gusül gerekir.*” hadisinde

¹¹⁸ I, 258-259.

¹¹⁹ Bk. İbn Battal, *Şerh*, I, 293-294.

¹²⁰ İbn Battal, *Şerh*, II, 535.

¹²¹ Buhâri, Cuma, 2; Müslim, Cuma, 3-7.

geçen “*gerekir*” ifadesi vacip manasında telakki edilmemiştir. Aynı şekilde cumhur ulema, “*Vitir vaciptir.*” hadisini değerlendirirken vitir namazını da vacip olarak görmemiştir.¹²² Ancak Ebû Hanife, “*Vitir haktır.*” ve “*Vitir kılmayan bizden değildir.*” hadislerini delil kabul ederek vitir namazının vacip olduğu görüşündedir.¹²³ Görüldüğü üzere İbn Battâl, şerhinde hüküm ifade eden hadisler üzerinde uzun uzadıya durmakta, bu tür hadislerden fakihlerin çıkardığı hükümlere ve farklı görüşlere geniş olarak yer vermektedir.

X- Birbirine Zıt Gibi Görülen Hadisler Üzerinde Durması

Hadis muhtevalarının doğru anlaşılmasında birbirine zıt gibi görülen hadisleri doğru anlamak, aralarındaki ilişkiyi doğru tesbit etmek ve doğru neticeye varmak bir şârih için kaçınılmaz bir husustur. Zahirde birbirine zıt gibi görülen hadisler üzerinde duran ve bu müşkilin halledilmesini konu alan ilim dalı “muhtelifu’l-hadis” tir.¹²⁴ Zâhirî olarak hadislerde görülen bu zıtlığı hadisçiler, cem-te’lif, nesh, tercih ve tevakkuf yoluyla halletme yolunu/usulünü benimsemişlerdir.¹²⁵ Bizim tesbitimize göre İbn Battâl’ın şerhinde bu tür hadisler söz konusu olduğunda cem-te’lif ve nesihle ilgili örneklere rastlamaktayız. Dolayısıyla vereceğimiz örnekler de bu çerçevede olacaktır.

Cemaatle namaz kılmanın fazileti bâbında yer alan rivayetlerde tek başına kılınan namaza nisbetle cemaatle kılınan namazın bir hadiste 25 kat, başka bir hadiste ise 27 kat daha faziletli olduğu nakledilmektedir. Buradaki ihtilafın kökeninde muhtemelen bu meseleyi Yüce Allah’ın Hz. Peygamber’e bildirmesi olayı yatmaktadır. Çünkü bir amelin ne kadar sevap getireceği re’y ile değil, tevkîfî olarak (nasla) bilinir. Yüce Allah, önce 25 kat, daha sonra buna ziyade ederek 27 kat daha faziletli olduğunu bildirmiştir. Yani bu durum vahiy yoluyla Hz. Peygamber’e bildirilmiş bir durumdur. İbn Battâl, hadislerdeki ihtilafı başka bir yolla da

¹²² İbn Battâl, *Şerh*, II, 551.

¹²³ İbn Battâl, *Şerh*, II, 656.

¹²⁴ Bk. Suyûtî, *Tedribu’r-Râvî*, thk. A. Abdüllatif, 2. bsk., Dârü İhyâi’s – Sünneti’n-Nebeviyye, Beyrut, 1979, II, 196.

¹²⁵ Bu konuda geniş bilgi için bk. İbnu’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadis (Mukaddime)* thk. Mustafa Dîb Boğa, Mektebetü’l-Farabi, 1984, sh., 169-170; Suyûtî, *Tedrib*, II, 197 vd.; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu’l-Hasîs, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye*, Beyrut, 1951, sh., 175-176.

çözümlemektedir. Buna göre muhtemeldir ki, 27 kat sevap yatsı ve sabah namazı için, 25 kat sevap da diğer üç vakit için söz konusudur. Böylece hadislerin arasındaki ihtilafı te'vil yoluyla cem etmektedir.¹²⁶ İbn Battal aynı zamanda bu açıklamalarında sünnetin vahiyle ilişkili olduğunu belirtmektedir.¹²⁷

Bir hadiste seferin/yolculuğun sıkıntının bir parçası olduğu ifade edilirken, diğer bir hadiste ise “*yolculuk yapınız ki sıhhat bulasınız*” buyurulmaktadır. İlk bakışta iki hadis arasında bir çelişki varmış gibi gözükse de İbn Battal bunların arasını şu şekilde te'vil eder: Her ne kadar seferde sıkıntı olmuş olsa da bu, seferin beraberinde getirmiş olduğu menfaat ve sıhhate mani değildir. Örneğin yolculukta fiziki aktivite olduğundan bu, kişiye fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla her iki hadis arasında bir çelişki-den söz edilemez.¹²⁸

“*Fakirliğin fazileti*” bâbında ve bu bâbın şerhinde fakirliğin lehinde ve aleyhinde olmak üzere pek çok hadis nakledilmektedir. Birbirine zıt gibi görülen bu hadisleri iki kategoride değerlendirmek mümkündür. İbn Battal bâb hadislerinin zahirine bakılarak fakirliğin üstün olduğunun anlaşılabilirliğini, nitekim Buhârî'nin de bundan etkilenerek bâbın ismini bu şekilde koymuş olduğunu söylemektedir. Ancak İbn Battal, bu konunun âlimler arasında uzun uzadıya tartışıldığını, bazıları fakirliğin, bazıları ise zenginliğin üstün olduğunu savunduklarını ve her iki grubun bu konuda kitaplar telif ettiğini söylemiştir. İbn Battal, şerhinde her iki grubun delil olarak aldığı hadislere işaret etmekte ve onların görüşlerini zikretmektedir. O, her iki grubu tenkit etmekte ve onları bu konuyu tam olarak anlamamakla suçlamaktadır. Fakirlik ve zenginliğin başlı başına bir değer olmadığını, bunların bir ibtilâ ve imtihan vesilesi olduğunu, acaba fakirler sabredecekler mi, zenginler de şükredecekler mi şeklinde sınındıklarını belirtir. Neticede İbn Battal, her iki grup delilleri bir arada değerlendirerek ve iki grup hadisin birbirleriyle çelişmediğini açıklayarak bu konuda orta bir yolu takip etmekte ve bu yolu tercih etmektedir. Kısaca onun görüşü, başkasına muhtaç ol-

¹²⁶ İbn Battal, *Şerh*, II, 342.

¹²⁷ İbn Battal, *Şerh*, I, 146; X, 361.

¹²⁸ İbn Battal, *Şerh*, IV, 407.

mayacak seviyede orta (kefâf) halin daha üstün olduğu şeklindedir.¹²⁹

Mekke fethedildikten sonra Hz. Peygamber, “Fetihten sonra hicret yoktur.” buyurmuşlardır.¹³⁰ Halbuki hicret, şartları oluştuğunda kıyâmete kadar devam edecek kutlu bir harekettir. Bu durum hadislerde de belirtilmektedir. .”¹³¹ Yukarıdaki hadiste fetihten sonra hicretin olmadığı ifadesi umumi olmayıp, Mekke fethedildikten sonra şartlar değiştiği için Medine’ye hicretin söz konusu olmayacağı ifade ediliyor. Fetihten önce de Mekke’ye hicret yasaktı ve Hz. Peygamber ile beraber kalınması gerekiyordu.¹³²

Tuvalet ihtiyacını giderirken kibleye karşı dönülmesini nehyeden hadislerle karşın buna izin veren hadisler de nakledilmektedir.¹³³ Tuvalet ihtiyacının kibleye karşı giderilmemesini öngören nehyin sahrada geçerli olduğu, binalarda ise bunun serbest olduğu söz konusu edilmektedir. Dolayısıyla çelişki bu şekilde ortadan kalkmaktadır.¹³⁴

İbn Battal, birbirine zıt gibi görünen hadisler üzerinde hassaten durmakta ve mantikî yorumlar yaparak çelişkilerin bulunmadığını izah ederken¹³⁵ birbirini nesh eden hadislerle de kısaca

¹²⁹ İbn Battal, *Şerh*, X, 170-174. İbn Hacer el-Askalâni, şerhinde mâliki ulemasından Kurtubî ve bazı âlimlerin, orta (kefâf) halin, daha üstün olduğunu savunduklarını delilleriyle uzun olarak şerhinde yer vermektedir. Bk. İbn Hacer el-Askalâni, *Fethu'l-Bârî*, XI, 331-332, 338. Bu konuda âlimlerin görüşleri, delilleri ve yorumları için bk. Saffet Sancaklı, *Hadislerde Fakirlik ve Zenginlik Problemi*, Elif Yay., İst., 2004, sh. 251 vd.

¹³⁰ Buhârî, *Cihâd*, 27.

¹³¹ Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 99.

¹³² İbn Battal, *Şerh*, V, 247. Diğer şârihlerin benzer yorumları için bk. Hattâbî, *Meâlimü*, I, 21; II, 234-235, *A'lâm*, I, 84; Begavî, *Şerhü's-Sünne*, V, 521-522; Aynî, Aynî, Bedreddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır, 1972, XII, 145-146.

¹³³ Buhârî, *Vudû*, 11-12, 14, *Salât*, 29; Müslim, *Tahâret*, 59, 62; Ebû Dâvûd, *Tahâret*, 4-5; Tirmizî, *Tahâret*, 6; İbn Mâce, *Tahâret*, 18; Nesâî, *Tahâret*, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 421; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Kible, 3, thk., M.F.Abdülbaki, trs.

¹³⁴ İbn Battal, *Şerh*, I, 236-238. Ancak bu görüşte olmayan yani nehyin umumi olduğunu söyleyen âlimler de vardır. Bk. Hattâbî, *Meâlimü*, I, 11-13; Begavî, *Şerhü's-Sünne*, I, 273-274; Hâzîmî, Ebû Bekr Muhammed b. Mûsâ, *Kitâbü'l-İtibâr fi'n Nâsîh ve'l Mensûh Mine'l-Âsâr*, Silsiletü'l-Menşûrât Câmiatü'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, 2. bsk., Pakistan, 1989, sh., 133-139; Aynî, *Umde*, II, 258-262.

¹³⁵ Örnekler için bk. İbn Battal, *Şerh*, I, 189; II, 474; III, 243, 350; VI, 59, 131, 195; IX, 33, 200; X, 164, 182.

temas etmektedir. Genel olarak her şerhte bu hadisler bilinmektedir. Örneğin, kabir ziyaretinin ilk zamanlarda cahiliye dönemindeki yanlış telakkilerden dolayı yasaklandığı, daha sonra da İslâm inancı kalplere yerleştikten sonra bu yasağın nesh edildiği söz konusudur. İbn Battal, bu durumu “*Ben sizi kabirleri ziyâretten nehyetmişim; artık ziyaret ediniz. Çünkü o, âhireti hatırlatır*”¹³⁶ hadisi ve diğer başka rivâyetlerle tasrih etmektedir.¹³⁷ Muta nikahına ilk dönemlerde izin verildiğini, ancak daha sonra nesh edildiğini ifade etmektedir.¹³⁸ Namazda konuşmanın da daha sonra nesh edildiğini bildirmiştir.¹³⁹ Müşriklerden hediye kabul edilmemesini öngören hadis de, daha sonra nesh edilmiştir.¹⁴⁰

XI- Hadislerdeki Hakiki ve Mecazî Manaları Açıklaması

Hadis muhtevaları açıklanırken dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan birisi de, hakikat ve mecazdır. Bazı hadislerin doğrudan zâhirine bakılarak kolayca anlaşılması yanında, bazılarının da dolaylı yoldan yani zâhiri/hakiki mananın dışında anlaşılması söz konusudur. Doğru anlaşılması için şârihler hadisleri tahlil ederken bu manalar üzerinde önemle durmaktadırlar. Dolayısıyla dolaylı anlatımın en fazla üzerinde durulduğu alan olan hakikat ve mecaz üzerinde İbn Battal da önemle durmuştur. Örneğin, İbn Battal, hadiste ramazan ayı geldiğinde cennet kapılarının açıldığı, cehennem kapılarının kapandığı, şeytanların zincire vurulduğu ifadelerini âlimlerin iki türlü te’vil ettiklerini belirtir. Hadisi hakiki manada anlayanlar, şeytanların zincire vurulmasını ramazanda şeytanların kötülüklerinin ve vesveselerinin azalması şeklinde yorumlamıştır. Diğer ifadeleri de hadisin zahirine göre anlamışlardır. Hadisi mecazi manada anlayanlar ise, Cennet kapılarının açılması ifadesini, Allah, kullarına bu ayda namaz, oruç ve Kur'ân tilaveti gibi kişiyi cennete götürücü amellerin kapısını açar, bunların yapılmasını kolaylaştırır ve bunların kabulünü hızlandırır şeklinde anlamışlardır. Cehennem

¹³⁶ Müslim, Cenâiz, 107-108 ; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 77; Tirmizî, Cenâiz, 60; Nesâî, Cenâiz, 100; İbn Mâce Cenâiz, 47; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 145, 452, III, 38, 63, 66, 250, V, 350, 355-357, 359, 361.

¹³⁷ İbn Battal, *Şerh*, III, 272-273.

¹³⁸ İbn Battal, *Şerh*, VII, 135.

¹³⁹ İbn Battal, *Şerh*, II, 520.

¹⁴⁰ İbn Battal, *Şerh*, VII, 107. Başka örnekler için bk. İbn Battal, *Şerh*, II, 194; III, 295, 476.

kapılarının kapanmasını da bu doğrultuda yani mecazî manada yorumlamışlardır. Şeytanların zincire bağlanması demek, Allah'ın bu ayda Müslümanları kötülüklerden ve şeytanın vesveselerine (aldatmalarına) düşmekten korumasıdır.¹⁴¹ İbn Battal, genel olarak bu tür hadisleri açıklarken varsa farklı düşünen ve yorumlayan âlimlerin görüşlerine de mutlaka yer vermektedir.

Hz. Peygamber (sav.) Uhud dağıyla ilgili bir hadisinde, “*Bu bi-zi seven bir dağdır, biz de onu severiz*” buyurmuşlardır.¹⁴² İbn Battal, bu hadisin hakiki ve mecâz manada anlaşıldığını ifade etmektedir. Yani mecazi olarak te’vil edildiğinde bu hadisten murâdın Medine ahâlisi ve Medine sakinleri olduğu şeklindedir. Bu görüş “*Köye sor.*”¹⁴³ âyetiyle de desteklenmektedir. Çünkü âyette geçen köyden murâd köy âhalisidir.¹⁴⁴ Buhârî şârihlerinden Hattâbî de hadisi zâhiri mananın dışında mecâzî manada anlamakta ve yorumlamaktadır. Begavî ise Hattâbî’yi tenkit ederek hadisin zâhiri mânada anlaşılması gerektiğini iddia etmiştir.¹⁴⁵

İbn Battal, “*Evim ile minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir.*”¹⁴⁶ hadisinde yer alan “*Cennet bahçelerinden bir bahçe*” ifadesinin hem hakiki, hem de mecâzî manada anlaşılmasının muhtemel olduğunu ifade eder. Hakiki manası, bu yerin kıyamet günü cennette bir bahçe olacağı şeklindedir. Bu görüşte olanlar, Zümer 74. âyeti delil olarak gösterirler. Onlara göre bu âyet, kıyamet günü cennetin yeryüzünde olacağına işaret etmektedir. Hadisin mecâzî manası ise, kim minber ve evim arasında namaz kılsa ona cennette bir bahçe bahşedilir demektir.¹⁴⁷ İbn Battal, “*Cennet, kılıçların gölgesi altındadır.*”¹⁴⁸ “*Cennet, annelerin ayakları altındadır.*”¹⁴⁹ gibi hadislerin de mecazi manada anlaşılması gereği üzerinde durmakta ve bu paralelde izahatlar yapmakta-

¹⁴¹ İbn Battal, *Şerh*, IV, 15.

¹⁴² Buhârî, *Meğâzî*, 27.

¹⁴³ Yûsuf, 12/82.

¹⁴⁴ İbn Battal, *Şerh*, X, 384.

¹⁴⁵ Hattâbî, *A'lâm*, II, 813; Begavî, a.g.e., IV,191. Şerif er-Radi de bu hadiste mecâz olduğu kanaatindedir. Bk. Şerif er-Radi, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk., T. Muhammed ez-Zeydi, Müessesetü'l-Halebi, Kâhire, 1967, sh., 15.

¹⁴⁶ Buhârî, *Rikâk*, 53, *İtisâm*, 16; Tirmizî, *Menâkıb*, 68; Nesâî, *Mesâcid*, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 236; Mâlik, *Muvatta*, Kible, 10-11.

¹⁴⁷ İbn Battal, *Şerh*, IV, 506-507.

¹⁴⁸ Buhârî, *Cihâd*, 112,156; Müslim, *Cihâd*, 20.

¹⁴⁹ Bk. İbn Mâce, *Cihâd*, 12; Nesâî, *Cihâd*, 6.

dır.¹⁵⁰ “Siz bıkmadıkça Allah bıkmaz” hadisinde¹⁵¹ de mecaz söz konusudur. Çünkü Allah’a yaratıkların bir özelliği olan “bıkma” fiilini izâfe etmek câiz değildir. Yüce Allah, bundan münezzeh-tir.¹⁵²

İbn Battal, “Sizden birisi durgun suya bevl etmesin, sonra (dönüp) ondan abdest alabilir.”¹⁵³ hadisini fakihlerden hiç birinin, zahirine göre ele almadığını, ancak Dâvud ez-Zâhiri’nin (ö.270/883) hadisi zâhirine göre değerlendirerek, böyle bir suya bevleden bir kişiye ister su çok olsun ister az olsun buradan abdest almasının haram olduğunu söylediğini nakleder. Aynı zamanda bir kişi bir kaba bevletse ve sonra da böyle bir suya onu dökse onun o sudan abdest alması câizdir demektedir. Çünkü hadiste bu şekilde bir dökmeden bahsedilmiyor ve bu nehyedilmiyor. Birisi suyun dışına bevletse ve suya aksa ona göre hüküm aynıdır. Veya suya bevledenin dışında birisinin abdest alması caizdir, çünkü hadiste bevleden kişi için abdest alınması nehyediliyor. İbn Battal, bu görüşlerin sahibini ağır bir şekilde eleştirmektedir. Çünkü bevledilen durgun suyun azlığı ve çokluğu göz önünde bulundurulması gerekir.¹⁵⁴ Müslim şârihi Nevevî de (ö.676/1277), şerhinde “Bu görüş, nasların zâhirî üzerinde donup kalma konusunda kendisinden nakledilenlerin en çirkini-dir.” diyerek bu görüş sahibini böyle tenkid etmektedir.¹⁵⁵

Hadiste “Kim bir secdeye yetişirse” ifadesinde geçen secde rekat olarak anlaşılmalıdır. Çünkü burada kinâye söz konusudur. İbn Battal, bu görüşünü başka bir hadisle de desteklemektedir.¹⁵⁶ Eserinin başka bir yerinde nafil namaz kılma bâbında İbn Ömer’in bir rivâyetinde geçen iki secdeden kastın iki rekat olduğunu ifade eder.¹⁵⁷ İbn Battal, “Namazlarınızın bir kısmını evlerinizde kılınız, oraları kabirler edinmeyiniz.”¹⁵⁸ hadisinde bedî bir temsil olduğunu söyler. Namaz kılınmayan ev, içerisinde ölünün

¹⁵⁰ İbn Battal, Şerh, III, 184-185.

¹⁵¹ Buhâri, İmân, 31-32 , Teheccüd, 18; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin, 215.

¹⁵² İbn Battal, Şerh, IV, 97.

¹⁵³ Buhâri, Vudû', 68; Müslim, Tahâret, 95-96.

¹⁵⁴ İbn Battal, Şerh, I, 360.

¹⁵⁵ Bk. Nevevî, *Sahihu Müslim*, III, 179. Konuyla ilgili İbn Hazm'in görüşü için bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, thk., Abdülgaffâr Süleyman el-Bendâri, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs., I, 142, 156-157.

¹⁵⁶ İbn Battal, Şerh, II, 243.

¹⁵⁷ İbn Battal, Şerh, III, 165.

¹⁵⁸ Buhâri, Salât, 101.

bulunduğu ve ibadetin yapılmadığı bir kabre benzetilmektedir. Âlimler, bu hadisin manası konusunda iki türlü yorum yapmışlardır: Birincisi, bu hadis farz namazları için değil, nafîle namazlar için vârid olmuştur. Binaenaleyh Hz. Peygamber “*Farz namazlar hariç en faziletli namaz kişinin evinde kıldığı namazdır.*” buyurmuşlardır. Zira evde kılınacak olan nafîle namazlarda kişi, riya ve insanların konuşmalarıyla kendisini iştigalden uzak tutacaktır. Böylece Hz. Peygamber, nafîleleri evde kılmaya teşvik etmiştir. Çünkü nafîlelerde gizlilik, aleniyetten daha faziletlidir. Hadisin ikinci manası da şudur: bu hadis farz namazlar için söz konusudur. Hadisteki “*min*” harfi ceri “*teb’iz*” içindir. Sanki şöyle söylenmek istenmiştir: “Bazı farz namazlarını evlerinizde kılınız ki, sizin ehliniz (aile fertleriniz de) size uysun.” Çünkü evlerinde cemaatle namaz kılanlar, cemaat sevabına nail olurlar.¹⁵⁹

İbn Battal, şerhinde zaman zaman darb-ı mesellere de temas etmektedir.¹⁶⁰ Örneğin, hadiste Müslüman, münbit bir ağaca benzetilmektedir. İbn Battal, burada darb-ı mesel olduğunu ve aynı şekilde benzeri örneğin İbrahim süresi 26. âyetinde bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁶¹

Sonuç

Endülüslü Buhârî şârihi İbn Battal’ın görüşlerine âlimler tarafından verilen değerin, maalesef biyografi kaynakları tarafından onun hayatına verilmediğini müşahede etmekteyiz. Çünkü biyografî kaynaklarında, ondan ya hiç bahsedilmemekte, ya da üç-beş satırla hayatı geçiştirilmektedir. Dolayısıyla onun hayatı hakkında çok az bilgiye sahibiz. Halbuki hadis kaynakları arasında en muteber eser olarak bilinen Buhârî üzerine erken dönemlerde kıymetli bir şerh yazmış ve kendisinden sonraki âlimler ondan azami derecede istifade etmiş, görüşlerine yer vermiştir. Fazla eseri olmayan İbn Battal, bu şerhiyle ilim ehli arasında meşhur olmuştur. Böylesine önemli ve kıymetli olan bu şerhin tahkikli matbu baskısı, geç de olsa 2003 yılında yapıldığından herkes tarafından istifadesi daha kolaylaşmıştır. Çünkü yazma halinde bulunan bir esere herkesin ulaşması ve ondan istifade etmesi oldukça zordur. Dolayısıyla bu tür yazma eserlerin tahkikli baskı-

¹⁵⁹ İbn Battal, *Şerh*, III, 177-178.

¹⁶⁰ İbn Battal, *Şerh*, I, 149.

¹⁶¹ İbn Battal, *Şerh*, I, 127.

larının bir an önce yapılıp ilim dünyasına sunulması bir zaruret-
tir.

Mâlikî âlimler arasında yer alan İbn Battal, eserini hazırlar-
ken çok çeşitli kaynaklardan istifade etmiştir. Ancak şerhi tetkik
eden birisi, ağırlıklı olarak başta İmam Mâlik ve hocası Mühelleb
olmak üzere mâlikî âlimlerin görüşlerine yer verdiğini görecektir.
Bununla beraber diğer görüş ve mezheplere de yer vermeyi ihmal
etmez. İbn Battal, özellikle ahkâm hadisleri üzerinde fikhî açıdan
geniş olarak durmakta ve fikhî meselelere derinlemesine girmek-
tedir. Akla gelebilecek fikhî incelikleri de ihmal etmemektedir. Bu
bağlamda eser, adeta bir fıkıh kitabı görünümü arz etmektedir.

İbn Battal şerhinin, ilk bakışta dilinin sâde ve üslubunun an-
laşılır olduğu göze çarpmaktadır. İbn Battal, Hattabî ve Begavî
gibi bazı sebeplerden dolayı mevcut bâbların tamamını şerh etme
ihtiyacını duymamıştır. Buhârî'de yer alan bâbların yaklaşık ola-
rak ¼ 'inin şerhinin yapılmadığı tesbit edilmektedir. İbn Battal,
hadisleri tahlil ve şerh ederken hadislerin kelime, dil, lafız ve
muhteva açıklamalarına hassaten önem vermekte, her şârihin
yaptığı gibi şerhinde hadislerin âyetlerle olan ilişki ve bağlantıla-
rına dikkat çekmekte ve hadisleri yine hadislerle açıklama yoluna
gitmektedir. Bunun örneklerini şerhte bol miktarda görmekteyiz.
Hadislerin dil, lafız ve muhteva açıklamalarında başta sahabe ve
tâbiîn olmak üzere pek çok âlimin görüşüne yer vererek hadisler-
in anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Zahirde birbirine zıt gibi
görünen hadisler üzerinde durmakta, onların aralarını te'vil ede-
rek cem yoluyla halletmekte ve neshin vâki olduğu hadislere işa-
ret etmektedir. Hadislerin te'vil edilmesi konusunda varsa farklı
görüşlere mutlaka yer vermektedir. Bu bağlamda hadislerde var
olan hakiki ve mecazî manalara da işaret etmekte ve bu tür ha-
disler üzerinde de durmaktadır. Kısaca diyebiliriz ki, İbn Battal
şerhinin, daha sonraki dönemlerde yazılan şerhler gibi sistematik
olmasa da yazıldığı dönem düşünüldüğünde hacimli, doyurucu,
ilmi ve mufassal bir şerh olduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim
daha sonraki şârihler onun usul ve muhtevasından olumlu yön-
de etkilenmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İst., 1982.
- Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu'l-Hasıs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1951.
- Ahmet Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, 2. bsk., İst., 1977.
- Ali Turan, *Mâlikî Fıkıh Âlimleri* (lisans tezi), İÜİF., Malatya, 2003.
- Ali Vasfi Kurt, *Endülüs'de Hadis ve İbn Arabî*, İnsan Yay., İst., 1998.
- Aynî, Bedreddin Ebü Muhammed Mahmüd b. Ahmed, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahih-i'l-Buhârî*, Mısır, 1972.
- Begavî, Hüseyin b. Mes'ud, *Şerhü's-Sünne*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, Çağrı Yay., İst., 1982.
- Brockelmann Carl, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, terc., komisyon, Hey'etü'l-Misriyye, Kahire, 1993.
- ..... *Suppl*, Leiden, 1937.
- Ebü Dâvüd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvüd*, Çağrı Yay., İst., 1981.
- Eyüp Said Kaya, "*Mâlikî Mezhebi*", DİA, Ank., 2003.
- Hâkim en-Nisâbüri, *Kitâbu Ma'rifeti Ulümi'l-Hadis*, Mektebetü'l-Mütenebbi, Kâhire, trs.
- Hamevî, Ebü Abdillâh, *Mu'cemu'l-Büldân*, thk., Ferid Abdülaziz el-Cündî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- Hattâbî, Ebü Süleyman Hamd b. Muhammed, *A'lâmü'l Hadis fi Şerhi Sahih-i'l Buhârî*, thk., Muhammed b. Sa'd b. Abdirrahman es-Suüdi, Merkezü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Mekke, 1988.
- .....*Meâlimü's- Sünen*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 2. bsk., Beyrut, 1981.
- Hâzîmî, Ebü Bekr Muhammed b. Mûsâ, *Kitâbü'l-İ'tibâr fi'n Nâsîh ve'l Mensûh Mine'l- Âsâr*, Silsiletü'l-Menşûrât Câmîatü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2. bsk., Pakistan, 1989.
- İbn Battal, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef, *Şerhu İbn Battal ala Sahih-i'l-Buhârî*, thk., Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahih-i'l-Buhârî*, Mektebetü Dâri's-Selâm, Dimeşk, 1997.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, haz., Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst., 1983.
- İbn Hazm, Ebü Muhammed Ali b. Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, thk., Abdülgaffâr Süleyman el-Bendâri, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvîni, *Sünen*, thk., M.F.Abdülbaki, Dâru'l-Fikr, trs. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs (Mukaddime)* thk., Mustafa Dîb Boğa, Mektebetü'l Farabi, 1984.
- İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb ft Ahbâri men Zeheb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, İst., 1951.
- Kâdi İyâd, *Tertîbu'l-Medârik, ve Takrîbu'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, Beyrut, 1968.
- Kâmil Miras, *Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, DİBY., Ank., 1975.
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, haz. M.Ş.Yaltkaya ve Kilisli R.Bilge, MEB., İst.,1941.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Beyrut, 1993.
- Kemal Sandıkçı, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, DİB., Ank., 1991.
- Kettâni, *er-Risâletü'l-Mustadrafe*, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kâhire, trs., M. Fuât Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, AÜİFY., İst., 1956.
- .....GAS, Leiden, 1967.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk., M.F.Abdülbaki, trs.
- Muhammed Ebû Zehra, *İmam Mâlik*, terc., Osman Keskioglu, Hilal Yay., Ank., 1984.
- Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDVY., Ank., 1996.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk., M.F.Abdülbaki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1956.
- Nesâi, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Çağrı Yay., İst., 1981.
- Nevevî, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n- Nevevî*, 4. bsk., Darü'l- Ma'rife, Beyrut, 1997.
- Safedî, Salahaddîn Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefayât*, Beyrut, 1984.
- Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Uyulması Zorunlu Olmayan Yönleri", Tabularasa, sayı:14, Isparta, 2005.
- ..... *Begavî ve Şerhü's-Sünne'deki Şerh Metodu*, UÜSBE., (Basılmamış doktora tezi), Bursa, 1997.
- ..... *Hadislerde Fakirlik ve Zenginlik Problemi*, Elif Yay., İst., 2004.
- Salih Karacabey, *Hattâbi'nin Hadis İlimindeki Yeri*, Sır Yay., Bursa, 2002.
- ..... *Sahîh-i Buhârî'nin İlk Şerhi*, UÜİFD., sayı: 4, Bursa, 1992.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir, *Tedribu'r-Râvî*, thk., A. Abdüllatif, 2. bsk., Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut, 1979.
- Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi Yayınları, 4. bsk., Konya, 2003.
- Şerif er-Radî, *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk., T. Muhammed ez-Zeydi, Müessesetü'l-Halebî, Kâhire, 1967.

- Talat Sakallı, *Hadis Tartışmaları İbn Hacer-Bedruddîn Aynî*, TDVY., Ank., 1996.
..... “*İbn Battal el-Kurtubi*”, DİA, İst., 1999.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü't-Tirmizî*, thk., A. M. Şakir-M. F. Abdülbâki-İ. A. Avad, Kahire, 1938.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Müessesetü'l-Risâle, Beyrut, 1985.
.....*el-İber fî Haberî men Gaber*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.
- Zirikli, Hayruddîn, *el-A'lâm*, Beyrut, 1997.